

Van de onwetenheynt der menschen, die daer is onschuldigh of schuldigh

D.V. Coornhert

bron

D.V. Coornhert, 'Van de onwetenheynt der menschen, die daer is onschuldigh of schuldigh', uit:
D.V. Coornhert, *Wercken. Deel I*, Jacob Aertsz. Colom, Amsterdam 1631

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/coor001vand07_01/colofon.php

© 2011 dbnl

Van de Onwetenheydt der Menschen, die daer is onschuldigh of schuldigh.

Claer, nut, jae noodigh bericht voor allen Menschen, die in dese sorgelijcke tyden onder soo menigherleye verscheyden Dolinghen veyligh ende Christelijck begheeren te wanderen. Geschreven door

D.V. Coornhert.

Esai. 56.11.

Die Herders self sijn blindt, ende en hebben gheen verstandt.

Esai. 59.8.

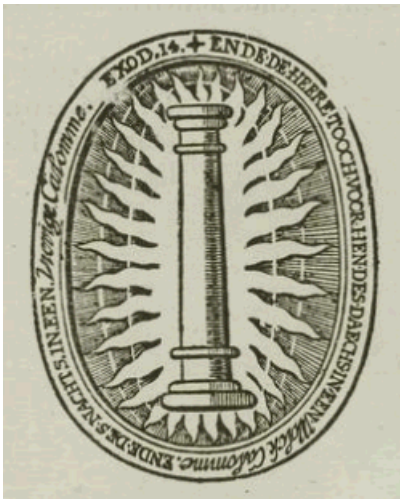
Haer paden sijn krom, en al die daer op treden, en kent geenen vrede.

Rom. 10.3.

Niet kennende de gherechtigheydt Godes, ende willende hare eyghen gerechtigheydt oprechten, en sijn sy de gerechtigheydt Gods niet onderdanigh.

'tBoecxken Seyt:

*Van des Onwetenheydts verscheyden graden,
Onnoosel, oock strafbaer, en pijnlijck vol quaden,
Toon ick den onwijsen Luyden veel secreten.
D'eerste const, daer in des Menschen hooghste prijs leyt
Is vware kennis van sijn eyghen onwijsheydt,
Doende datmen niet en vveet, sekerlijck vveten.*

***Eersamen, Vromen ende Achtbaren Gheraerdt Stuyver Hendricksz.
eertijds Burghemeyster tot Haerlem, mijnen lieven ende ouden Vriendt.***

Onse vriendschap, waerde Vriend, heeft nu vriendelijck, sonder eenich Wolcxken van onvriendelicheyd, geduert langer dan 25. Iaren: Hier door waren wy gaerne by malcanderen: daer wy dan spraken niet van de ongrondelijcke Alwetenheyd Godes, oorsake van alle dat goedt is, maer vande Menschelijcke openbare Onwetenheyd, oorsake alder Menschen quaden. Hier af hadde ick tot naspeuringe mijnder Onwetenheyd wat gestelt by geschrifte, al over veele Iaren: dat quam my nu onlancx ter handen, ende dachte 'tselve nut om van veelen gelesen te worden: sonderlinghe in dese nacht van Onwetenheyd, daer elck tvvist om die Religions vervven. Maer siende eenige dingen als voor my self geschreven, voor anderen vvat te cort gestelt, beterde ick die, ende dacht my self (so men in de Voor-rede siet) dese Onwetenheyd toe te schrijven: om niet aen anderen ondanc te behalen, daer ick soude meynen vriendschap te doen. Maer herdenckende al dit schrijven veroorsaect te sijn door onse t'samen spreken, ende wetende dat ghy uwe Onwetenheyd u so luttel schaemt, als ick my schame vande mijne, hebbe ick u.l. dese mijne, ja onser beyder Onwetenheyd toe willen schrijven: als die versekert ben dat u.l. de selve als een cort verhael ende ware vernieuvinge van onse oude t'samen-spraken van de schadelijcke Onwetenheyd, aengenaem, lief, ende lustich sal aennemen van

V.L. Oude ende Hertjonstige Vriend D.V. Coornhert, die dit schreef tot Haerlem, den 14. Aprilis 1583.

Ghesprake in Voor-redens plaetse, tusschen Coornhert ende syne Conscientie.

Conscientie. Wildy eerst een Prologe maken? *Coornhert.* Neen, die Capittelkens hebben haer inhouden, daer men licht mach sien wat ick handele. *Conscientie.* Wildy dit schrift niemant toeschrijven? *Coornh.* Ick wil. *Consc.* Wien? *Coornh.* Dien't meest sal voeghen, ende die't hem minste sal belghen. Want het valt hatelijck yemanden Onwetenheyte toe te schrijven. *Consc.* Ick weet den man eyghentlijck. *Coornh.* Wie ist? *Consc.* Ghy self. *Coornh.* Hoe datte? *Consc.* Kent ghy oock yemandt anders meer dan u self? Neen. *Consc.* Weet ghy alle dinghen? *Coornh.* Neen, dats God alleen. *Consc.* Weet ghy niet niet allen? *Coornh.* Dat seg ick niet. *Consc.* Dat seyde Socrates van hem self. *Coornh.* Neen, hy seyde, dat hy dat alleen wiste, dat hy niet altoos en wiste: hy wist dan zijn Onwetenheyte, dat is wijsheydt. Doch acht ick dat hy zijn Wetenheyte niet altoos heeft gheacht, overmits hy die hielt teghen die alwetende Wijsheydt Godes. Soo schijnt een Fackel oock duyster, als men die houdt inde klare Sonneschijn, daer die in een duystere keldere seer klaer lichtet. *Consc.* Ghy waent dan dat ghy wat weet? *Coornh.* Neen. Ic weet dat, ende weet daer by oock wat het zy, ende door wiens gaven ick dat wete. *Consc.* Ghy weet dan oock dat ghy eenighe dinghen niet en weet? *Coornh.* Vryelijck wel, oock welcke die dinghen meest zijn. *Consc.* Sijn die dinghen die ghy niet en weet weynigh? *Coornh.* Ontallijcke veel. *Con.* Ghy en belghet u dan niet dat ick u dese Onwetenheyte toe schrijve. *Coornh.* Gheensins, want het is waerheyte: seker zijn die dinghen overtallijck veel, die ick niet en weet, als sy oock zijn: So versta ick ooc wel dat die dinghen die ick wete, weynigh moeten zijn. *Consc.* Isser niet anders dan weten of niet weten? *Coornh.* Neen, als men eyghentlijck wil antwoorden. *Consc.* Waer blijft dan die Waene? Dat is immers oock eenighe kennisse ofte weten. *Coornh.* By het weten versta ick ontwijfelijcke kennisse, maer die Waene is een twijfelijck vermoeden. Dus en mach Waene gheen Weten zijn, maer Onwetenheyte. *Consc.* Mach Waene niet soo wel op Waerheyte als op loghen sien? *Coornh.* Ia wel. *Consc.* Als sy dan op Waerheydt siet, soo ist immers een seker Weten. *Coornh.* Neen, 'tis een seeckere Waene, hoe wel noch niet in den waner. Want so lange die noch waent en weet hy niet. *Consc.* Waent, of weet ghy dese dinghen, die ghy vande Onwetenheydt hebt gheschreven? *Coornh.* Dat weet ghy soo wel als ick. Wat noodt ist den Menschen te segghen? *Consc.* Waerom niet. *Coornh.* Prijs of laster en voeght niemantds eyghen mondt: laet den Leeser oordeelen. *Consc.* Wat porde u vande Onwetenheyte te schrijven? *Coornh.* De noodt mijns Naestens. *Consc.* Waer inne is die geleghen? *Coornh.* In Waene-wijsheydt. Meest elck waent te weten, sonder te weten soo men weten soude. Wat is doch verderflijcker voor den Mensche, dan 'tghene hem in Onwetenheydt doet verouden? Kinderen maeckt van hondert Iaren? Die ware Wijsheydt Godes stadelijck doet ontbeeren? Dit alles doet die Waene-wijsheydt, den Menschen vroet makende dat sy sien, dewijle sy noch stekeblint zijn, daer door die blintheydt niet oock die zonde blijft. *Consc.* Tot wat eynde streckt dit u schrijven? Wildy elck twijfelijck maecken? *Coornh.* Neen, maer elckx valsche sekerheydt (daer ickx vermagh) helpen minderen. Wie inder Waerheydt yet weet, die en mach door niemants schrijven daer inne twijfelijck worden: maer wel die daer wanen te weten, 'tghene sy noch niet en weten. *Consc.* Wat sal die vruchte zijn, die ghy hier door verhoopt? *Coornhert.* Wisselinghe van sorghlijcke ende bedrieghlijcke

Waen, voor een veyligh ende ghetrou Weten. *Konsc.* Ghy arbeyt om die Waners te brenghen tot het niet weten: magh dit veyligh of seker maecken? *Koornh.* Niet het niet weten, maer het Weten datmen niet en weet veylight, *Konscientie.* Hoe datte? *Koornhert.* Neemt dat twee Luyden in een Apoteecke komen die kranck zijn. D'een waent dathy kent, d'ander weet dat hy niet en kent, die natuyre van zijn sieckte, den raedt daer teghen, oock die Kruyden daer in d'Apoteke zijnde met hare krachten, van de welke eenighe doodtlijck venijn, eenighe van gheneselijcker aert zijn: wie van beyden sal hier die veylighste wesen? die Waner, of die Weter van zijn niet weten. Want dese en sal niet aen tasten om in te nemen, daer die Waner meynende Medecijn in te nemen, lichtelijck doodtlijck venijn sal inne swelghen. Dat en luyt niet qualijck. Maer hier schijndt wat vreemts in mijnen ooghen. *Koornh.* Wat? *Konsc.* Ghy wilt nu u schrift van Onwetenheydt in Druck gheven. *Koornh.* Alsoo. *Konsc.* Weet ghy niet datter veele gheleerde Mannen zijn, die't beter souden kunnen dan ghy? *Koornh.* Neen ick, maer waen wel datter veel zijn. *Konsc.* Waerom schrijft ghy dan hier van? *Coornh.* Om dat ick niet en sie dat syluyden daer van schrijven. Nu weet ick wel datter Menschen zijn die dit minder weten dan ick: henluyden dencke ick nut te zijn, ende niet mijn Wijstre. Dit en mach door dit mijn schrijven niet verarght werden, noch d'andere oock niet, mar wel verbetert. Immers hier mede gheef ick den Wijsen oorsake omme den onwijsen, oock my selve daer onder, niet beter dan dit mijn schrijven, te onderrichten, ende gheve den onwijsen hier met oorsaecke om hare Onwijsheyt te leeren verstaen. Daer toe ghebomen zijnde moghen sy met Godes hulpe ende vlijtigh opmercken sich wachten toe te stemmen dinghen, die syluyden weten dat hun noch onbekent zijn. So syluyden dit doen, ende haren onsekeren Waen, als een bedrieghstere soo mistrouwen, dat sy haer in gheenen saken en volghen, waer inne sullen syluyden meer moghen doolen? Want het ghene dat sy weten, en moghen sy niet inne doolen, oock mede niet in 'tghene sy niet en weten ende in

'tghene sy wanen, gemerckt sy die beyde sorglijck achten ende een blinde wanderinghe ten bederven-waert. *Koornh.* Soo doende, soudē sy weynigh doen, maer meest ledigh zijn, ghemerckt sy weynigh weten ende in weynig seker zijn. *Coorn.* Beter is ledigh zijn, dan quaedt doen. Ledigh zijn in 'tgene men niet en verstaet is veyligh. Oock behoeven sy niet ledigh te zijn int ghene sy weten. Dat is eerst weynigh, maer woekeren sy trouwelijck daer met, het sal veel werden. Het een doende leerd het ander weten, Wanderinge leert. *Consc.* Wat soudē sy hanteeren? *Coornh.* 'tGhene sy nu al ghewis weten goedt te zijn. *Consc.* Wat is dat? *Coornh.* Het verlaten van hen selfs met hare lusten ende begheerlijckheyden, ende het navolghen vande ootmoedighe, sachtmoedige ende lijdsame voetstappen Cristi. Daer inne en mach niemant doolen, want hy is die wegh: daer inne mach niemant twijfelen, want hy is 'tLicht: ende daer inne mach niemant bedroghen worden, want hy is die waarheyt. *Consc.* Och of elck dien sekeren ende ontwijfelijcken Wegh bewanderde? *Coornhert,* Amen, Amen.

Vande Onwetenheydt.

Dat eerste Capittel.

Onderscheyt tusschen Onwetenheydt ende eenvuldigheydt.

Villende handelen vande Onwetenheydt, docht my nodich de selve te onderscheyden van Eenvuldigheydt. Gemerckt veler menschen Onwetenheydt, onwetende d'een voor d'ander neemt. Dit doet dan sulckx in Onwetenheydt verouden, dat sy kinderen blijven van hondert jaren. Want sy verstaen niet recht ons Heeren woorden: Weest eenvuldigh als Duyven: om dat sy achter laten het ander Lidt van't bevel daer aen gecoppelt zijnde, te weten: Ende voorsichtig als Serpentes. Welcke woorden ons Heeren int geheel ende aen malcanderen, so sy geproken zijn, genomen wesende, wel naecktelijck met brengen dat ons daer bevolen wort wijse Eenvuldigheydt, of eenvuldige wijsheydt, ende geensins moetwillige blintheydt ofte zotte onwetenheydt. Dit mercktmen ⁺ licht als men te recht verstaet wat onwetenheydt is, namelijk blintheydt des herten, ofte een ontberinge van ware kennisse der dingen. Maer d'Eenvuldigheydt by den Heere Christum daer ghemynt, is het tegendeel van dubbeltheydt, Valscheydt of bedriegelijckheydt, te weten een oprechtigheydt des gemoets, daer door des menschen verstant, woort ende werck malcanderen gelijk zijn: so die name oock met brenghet, te weten eenvoudigh, dats niet met vele vouwen of ployen bewimpelt.

⁺Onwetēheydt wat.
Eenvuldigheydt wat.

Dese eenvuldigheydt is altijd verselschap met ^a wijsheydt: maer nemmermeer en is wijsheydt een ghesellinne van onwetenheydt: alsoo't onmogelijck is dat een selve mensch in een selve sake wijs ende anwetende zijn soudt. Soo is oock die eenvuldigheydt ^b sterck ende ^c rechtvaerdigh. Maar men vint niet cranckers ende onrechtvaerdigers dan Onwetenheydt. Die Eenvuldicheyt ^d stiert den rechtvaerdighen: Maer der onwetender Sotheyt ^e doolt. Ende hier uyte comet dat die blinde onwetenheydt te vlieden, maer dat de voorsichtige Eenvuldigheydt te wenschē is, voor alle die geerne recht soudē wāderē. So siet mē dat d'Apostel die wēschet voor dē Corinthers seggende: Op dat ghy vanallē dingē in alder eenvuldicheyt ^f rijc meught zijn. Maer wenschet hy henluyden oock toe dat sy onwetende of kinderen van sinnē soudē wesen? neen voorwaer, maer hy waerschout henluyden ⁺ daer ernstlijcken voor. Die Onwetenheydt is dan te vlieden ende lachterlijck: ende is daer tegen die Eenvuldigheydt wenschelijck en prijslijck. Mach dat oock een selve ding zijn?

^aMatt.10.16.

^bProv.10.29

^cPro.11.5

^dPro.11.3

^ePro.14.8

^f2.Cor.9.11

⁺1.Cor.14.20

Maer vintmen oyt yemant om zijn Onwetenheydt ghepresen geweest? maer om zijn Eenvuldigheydt is Iob gepresen vanden ghenen die alleen prijsenswaerdigh is, dat is van Gode selve. Salomon prijst oock den armen man die in zijne Eenvuldigheydt wandelt, boven dē rijcken wandelende in verkeerde paden. Is Verkeertheydt dan te misprijzen, d'Eenvuldigheydt als ghenoech haer teghedeel, is te prijzen: dat wert ooc gedaen by den Apostel, immers oock by de Meester selve voor een teghedeel van schalcheydt. So siet men nu uyt het gene geseydt is klaerlijck, dat die onderscheyt groot is tusschen onwetenheydt ende eenvoudighheydt: so dat d'Onwetenheydt quaet, schadelijck, te vlieden, ende lasterlijck is: ende die eenvoudighheydt daer tegen is goet, nut, wenschelijck ende prijselijck.

Dat 2. Capittel.

Dat onwetenheydt het meeste quaet, ende ware wetenheydt het meeste goedt der Menschen is.

Dat ware saligheydt so onverscheydelijc vereenicht is met ware goetheyt, dat niemant ware saligheydt mach hebben sonder ware goetheyt, houde ic so onnodigh om te bewijzen, alst onnodigh is te bewijzen voor allen (oock maer genaemde Christenen, dat niemant salig mach worden sonder Christum, die selve de goetheyt is. Nu en mach ooc niemant so lange hy quaet blijft die ware goetheyt verkrijgē. Niemant en mach ooc zijne quaetheyt inder waerheydt verlaten, sonder die recht vyantlijc te haten. Maer niemant en mach het quade vyantlijck haten, sonder dat inder waerheydt te kennen voor sodanigh als het is, te weten grouwelijck ende verderflijck, ja een dootlijck venijn der zielen. Het goede mach oock niet vercregen worden sonder dat met herten te lieven en □ te begeren. Na dien nu onkunde oock maect onminne, soo en mach het goede niet uyt herten gelieft ende begeert worden: sonder dat te kennen lieflijc, heylsaem en □ een medecijn, ja gesontheyt der zielen. Ghemerct nu het quade niet verlaten noch het goede niet verkregen en mach worden, sonder ware kennisse van beyden te hebben: ende na dien aent verkrijgen van goet wordē des menschē eewige saligheydt, maer aent quaet blijven zijn eewige verdoemenisse is gelegen: so valt licht om verstaen, dat die onwetenheydt vā ons eygen quaetheyt en □ vande Godlijcke goetheyt des menschē meeste quaet is: en □ wederomme dat inde ware wetenheydt van beyde die voorsz. saken des menschen hoogste goet ende saligheydt is gheleghen. Want dat is buyten twijfele warachtigh, dat die onwetenheydt het quade als oft goedt waer doet afkeeren, en □ midtsdien doet ontberen. En □ oock die middelbare dinghen die men al schoon heeft, als rijckdom, macht, gesontheyt, en □ dergelijckē meer, tot des menschē gequel en □ bederven lelijc doet misbruyckē. Daer tegē die ware Wetenheydt elck dingh kennende en □ oordeelende voor dat het is, het verderflijcke ende snoode quaet doet haten en □ verlaten: het salichmakende ende hooghwaerdige goet doet lieven ende vercrijgen: ende die middelbare dinghen rustelijc en □ lustelijc tot des menschen heyl te recht doet gebruycken. Dit is ooc te recht verstaen geweest by dē ouden Heydenen, so sy sijn uytbeeldē met het konstigh ende leerlijc raetsele van *Spinge* of *Spincx*. Dit dichten sy een dier te wesen, boven en □ van vooren een schoon vrouwe, maer onder en □ achter een yselijcke slange. Dit dier (segghen sy) placht een raetsel uyt te geven, met sulcken gedinge, dat de gene die dat niet konden raden, van dat dier verslonden worden: maer soo yemant dat raedtsele riedt, sterft dat dier. Het raetsel was: wat dier het is dat smorghens op vier, smiddages op twee, ende tsavonts op drie benen gaet? Dit raetsel was vanden Mensche, die in zijn kuntsheydt gaet op Handen ende Voetē, in zijn manheydt op twee benen, en □ inde outheydt met een stock voort derde been. Daer me-

de syluyden den Heydenen te verstaen gavē, dat de gene die dit raetsel niet en verstaen, te weten die dē mensche oft sich selve niet en kennen, van hare Onwetenheyte werden verslonden. Maer so yemant (met Socrate) tot die verstandigheyt comt dat hy sich selve, dats den mensche kent, so verdwijnt ende sterft in hem zijne schadelijcke onwetenheyte. Daeromme te merckende datter so vele is gelegen aen de onwetenheyte om den mensche in saligheydt te houden, ende aen de Wetenheyte om den mensche ter saligheydt te voorderen, hebbe voor my selve, die ooc een mēsche ben, niet mogen laten te ondersoekē doort behulp van so vele lichts als my van den vader des lichts genadelijc is verschenen, den aert ende nature vande Onwetenheydt, ooc vande wetenheyte. Maer want die onwetenheyte in allen menschē die voorgang heeft, so salsy't ooc hebben in dit mijn ondersoeken ende schrijven. Omme daer na gevet die Heere, my self en □ ooc anderen met mijn ondersoek vande wetenschap te gherijven. Die Heere stiere mijn hant, ende verlichte ons alder verstant.

Dat 3. Capittel.

Dat geen bejaert mensche gants onwetende, nochte alwetende en is.

Niemant tot redens gebruyck gecomen wesende, en mach met waerheyte seggen dat hy met niet allen en weet, al waert dat hy met Socrate schoon wijslijck wiste, dat hy niet altoos en weet. Gemerckt hy dan dat noch weet, dat hy niet altoos en weet. So en mach oock gheen natuerlijc gheboren mensche, al waer hy so wijs als Salomon, met waerheyte segghen dat hy't alles weet. Want alles te weten is die eyghenschappe Godes, die't alleen alles weet.

⁺Maer wy menschen altsamen missen ende dolē *noch in vele dinghen*, 'twelck niet en mach zijn sonder onkunde en □ onwetenheyte in vele dinghen. Die dit inder [†]Iacob.3.2 waerheyte verstaet, sal sich selve so ongaerne als Moyses en □ Helias van Gode laten stellen (vele min sich self indringen) tot eē Leeraer en □ Leytsman en □ gemeenten en □ volcken om met autoriteyte te leeren. Maer hy sal ⁺willigh ende gaerne den raet des Apostels ter voorgemelder plaetsen navolgē, houdende: En wilt niet vele [†]Iacob.3.1 Leermeesters worden. Want hy verstaet dat hy self blindt zijnde, en □ des niet te min bestaende anderē blinden als van Gode gesonden met aensien te leeren ende te leyden, niet voor sich self alleen, maer oock gesamentlijck met vele anderen dolen, in de gracht des verdervens vallen, ende door dien des noch te swaerder straf op zijnen halse halen soude.

Dat 4. Capittel.

Van viereleye aert van onvvetende menschen.

Int gene dat yemant niet en weet, machmē hem met so goede redene onwetende, als int gene hy weet, wetende noemen. Sodaniger onwetende luyden vintmen viereleye. Sommige daer van weten eenige dinghen niet, sy wetē oock niet dat sy't niet en weten, nochte sy en wanen oock geensins dat sy't weten. Die tweede twijfelen. Die derde wanen dat sy't weten, hoe wel zij't niet en weten. Maer die vierde weten sekerlijc dat sy sulcx niet en weten. Na dien nu sommige onwetenheyte van selfs niet quaet, ende midtsdien oock onschuldigh is: ende men daer tegen wederomme vint een quade ende

schuldige Onwetenhey: so wil ick van beyden, ende daer onder oock breeder van de viereleye voorsz. Onwetenhey handelen.

Dat 5. Capittel.

Vande onschuldige onwetenhey ende eerst in saken welcx weten onnodigh is.

Onschuldigh is alle onwetenhey in saken, daer af het weten den mensche onnoodigh is, of onmogelijck. Onnodigh is alle wetenhey, sonder welcke die mensche Godsalighlic mach leven. Sodanigh is het weten van veele consten, het weten van hoe vele en □ wat dochteren Adam hadde, het weten waer Moyses begraven is, en □ voorneemlijck vande verholentheyden Godes. Gemerckt zijn salighmakende Liefde inde H. Schrifture ons niet altoos en heeft verborgen, van't ghene ons tot een Godsaligh leven nodigh is om te weten. So dat niet int weten vande verborgene, maer int ghehoorsamen vande geopenbaerde wille Godes, des menschen salighey gelegen is.

Dat 6. Capittel.

Van de onwetenheydt die overmits die onmogelyckhey onschuldigh is.

Maer onmogelijck is die wetenhey te verwerven vanden dingen, die menschen door ghene middelen begrijpelic en zijn, of daer toe yemant die middelen ontbrekē, door welcke alleen die dinghen begrijpelic zijn ofte verstaen mogen worden. Also ist allen menschen so onmogelijc te begrijpē ^a wat God is: alst eendruppelken vande groote zee onmogelijck is die gantsche zee te behelsen ofte begrijpē. De ^b wijshey Godes is ongrondeerlijck, de ^c wercken Godes onvindelijc: so mede zijn de ^d oordeelen Godes, de ^e wegen Godes ende de ^f rijckdommen Christi onnaspeurlijck.

^aJer.32.18.19

^bIs.40.28

^cEcc.8.17

Iob.9.10.

^dRom.11.33.

^e....

^fEph.3.8.

⁺Rom.1.19.20.

Maer datter een God is, blijktt wel mogelijckomme te verstaen of te begrijpen, voor redelijckemenschen tot redens gebruyc gecomen ⁺ zijnde, ende dit ooc doort middel vandē schepselen. Vermits die welcke en □ eē aendachtigh opmercken van dien, Godes onsienlijckheden ooc zijn cracht en □ Godlijcheyt eenighsins gemerct en □ verstaen mogen worden, behalven noch dat heerlijcke middel vande Godlijcke Schrift. Maer sulckx is gants onmogelijck voor den genen die de nootlijcke middelē ontbeere, te weten die openbaring Gods, ende t'gebruyc van Redene, tot die opmerckinge van Godes wercken nodigh zijnde. Dese middelen en zijn niet by den geboren zotten, en □ eerst geboren kinderens: van welcke d'eerste nemmermeer, maer d'andere metter tijdt, de selve middelē becomen mogē. So is dan inde geboren zotten, ooc inden suygelingē dese onschuldige onwetenhey. Sy en wetē die dingen niet, sy weten oock dat niet dat zy't niet en weten, noch sy en wanens oock niet te weten. Want sy ontberen die twee middelen tot het weten nootlijck zijnde, namentlic die Godlijcke openbaringe, met het ghebruyck van redene: sonder welcke redene het gheopenbaerde so weynigh mach verstaen werden: als die Redene yet mach verstaen sonder die openbaringe. Sodanige menschen *die geen onderscheydt en hadden tusschen haren lincker ende ⁺ rechter hant, waren vande rechtvaerdige God in Ninive gespaert*: die gheensins en sal sparen den genen die middel hadden om weten, ja ⁺ die wel ⁺ wisten datter een Godt was, ende hem niet als God en eerden.

⁺Ion.4.11.

⁺Rom.1.19.21.

Dat 7. Capittel.

Vande onschuldige onwetenheydt inden Bejaerden.

Och vint men onschuldige Onwetenheydt in menschen nu al tot Redens gebruyck
ge-

komen wesende: en □ dit by gebreck van Godlijcke of menschelijcke openbaringe, in saken die sy sonder sulcx niet en mogē wetē: So men claelijc mach sien indē Coning Abimelech en □ inden Broederen Ioseps, die sich daer door, d'een tegen Gode, d'ander tegen haer Vader ontschuldighden. ⁺ Want Abimelech nam tot sich Sara, die hy niet en mocht weten Abrahams Wijf te zijn: overmidts Abraham ende ^{+Gen.20.2} ooc Sara beyde vreemt en □ den Coninck onbekent wesende selve geseyt haddē: Hy, dat sy zijn suster, en □ sy dat hy haer broeder was, verswijghende, ja daer mede verberghende, dat sy echte luyden waren.

Als nu Abimelech by Sara lagh, sprack die Heere tot hem, siet gy sult stervē om des wijfs willen dat ghy hebt genomen, want sy heeft een man. Maer Abimelech sich op Godes Rechtvaerdigheyt ende op zijn onschult betrouwende en □ ooc Saram noch niet geroert hebbende, seyt vrymoedelijck tot Gode: wildt ghy dan Heere een rechtvaerdich volc doodē: *Seyde hy niet tot my: Sy is myn suster, ende sy: Hy is myn broeder so heb ic dat doch gedaen met eenvoudiger herten en □ onschuldige handē.* Siet leser wat is dat anders geseyt, dan ick en mochte niet wetē dat het Abrams wijf was. Dese verantwoordinge Abimelechs van zijn onschuldige onwetenheyt neemt die rechtvaerdighe God selve oock voor goet en □ genoeghsaem aen, en □ seyt: ic wete dat ghyt gedaen hebt met eenvoudiger hertē, en □ daeromme hebbe ic dy ooc bewaert, dat du niet tegen my en hebste gesondigt, en □ hebbed y niet toegelatē datstu haer gheroert hebste. Daer siet men dan een onschuldige onwetenheyt geē zonde ⁺ tegen Gode zijnde. Maer so en spaert of bewaert God niet voor zondigē dē genē ^{+8.Thess.2.20.11.12.} die middelen gehad hebbende omme die waerheydt te kennē, haer lieft verwerpt, neen, maer hy straft die ter contrarie nopt swaerste, sodanigen in eē verkeerden sinne gevende. Beroerende 'tander exempel vande broederen Opsephs: brachtē die voort gelijcke verantwoordinge van onschuldt voor haer vader Iacob, die henluyden beschuldighde overmits sy in Egypten hadden geseyt dat sy t'huys noch een broeder, Benjamin ghenaeamt hadden? Hoe conden wy seyden sy weten ⁺ dat hy seggen soude brengt uwen Broeder met u hier? Sy wilden seggen, hadden wy moghen weten, ^{+Genes. 43.6.7.} ja vermoeden, dat hy ons sulcx bevolen soude hebben gehad, wy souden eenigsins mogen beschuldight worden. Maer dit was ons onmogelijck om weten. So zijn wy hier inne immers onschuldh. Daer net stemt ooc over een Augustinus, seggende wel, *Dat niet alle onwetende ⁺ en is, maer alleen die, de welke gheen middel en heeft gehad om weten.* ^{+quāēsti. en utroque testa.67.}

Dat 8. Capittel.

Van onwetenheyt die overmidts nootsakelycke twyfelachtigheyt onschuldig is.

Daer is noch eē ander onwetēheyt die mede onschuldh is: overmidts daer ontbreken middelen om sekerlijc te weten, of 'tgene men niet en weet, oock ter saligheyt nootsakelijck is om geweten te worden dan niet, ende dit na onderscheyt vande twijfelende personen ende van den tijde. Want dat den eenen in desen staet synde, hoognodich is omme te weten: is eenen anderen in een ander state zijnde, gants onnodig. Also is den genē die na der tijt noch maer is een A.B.C. Ioncxken, noch niet nodigh te leeren den Grammaticam, die hem als die tijdt gecomen sal zijn dat hy die letteren ende het lesen wel sal kunnen, eerst nodigh sal worden.

Hier inne verlopen sich vele menschen jammerlijc. Want meest als desen sekeren twijfele verlatende door eenē sorglijcken Wane, venaerstigt vlijtelijc 'tgene niet hem, maer een ander om te weten nodigh is. Also mede meest elck, verachtende die nodige ende nedere wetenscappe, wroet curieuselijc na wetenscappe hem onnodigh zijnde, ja sodanigh wesende dat sonder die nederste ende slechtste wetenscappe te hebben, hem onmogelijc is die hoge te verkrijgen. Mach oock yemant die letteren noch niet konnende, immermeer die wetenscappe van't lesen becomen? O dit is een sorglijcke dolinge.

Hier moet elck sorghvuldigh naspeurder synre saligheyt wackerlijck nemen, dat hem sulcke zijne twijfele, of hem die aenlockende wetenschap ooc nodich is te wetē dan niet, immers niet door een ander twijfele of waen, die hem ooc onseker is, maer alleēlijc door een warachtich en □ seker weten benomen werde. Want wanen bedriecht veel tijds, maer weten nemmermeer. Daer noch geen seker weten en is, en vint men niet sekerders dan die onsekere twyfele. Hier en meyne ic niet in saken diemen moet geloven al eer men die mach komen te weten, ende nochtans ons bevolen zijn te geloven. Neē maer ick meynt by ghelijckenisse aldus:

Over eenige Iaren was ick tegenwoordigh dat A van een geleert ende hoogh geacht Man N. ghevraeght zijnde wat hy gheloofde vande heylige Drievuldicheyt, seyde A. 'tgene die articulen onses Geloofs daer van vermeldē. Gevraegt voorts of hy d'onderscheyt der Personen wel verstont, bekende A. rondelijck dat hy't niet grontlijck en verstont, N. seyde tot A dat hy sonder sulcken onderscheyt claerlijck te verstaen, geen Christen en mochte wesen. Bewijst dat seyde A. met de Godlijcke schrifture Maer N. dat niet vermoghende, en bestondt het niet. Ende of hy't noch al vermogen hadde, so soude A. (soo hy verclaerde) sich dan noch al beraden hebben, of een kint oock nodigh is die hooghe wijsheyt, die dē mannen bequaem is: dat is, al ist so, dat om wel latijn te konnen, den knechtgens nu al connende lesē, dē Grammaticam te leeren nodigh is: of daeromme kinderen noch die letterē niet connende sulcx oock nodigh is: immers of hem niet verderflijck en is te verlaten dē nederstē trappe, sonder door die middeltrappen op te stijghen, te willen bereycken.

Also weet ick seyde A. voorts niet dat my ter saligheydt nodigh is desen alderhooghsten lesse te leren, ick meyn vander personen onderscheyt opt nauste te verstaen. Want ick vinde des geen uytgedruckt bevel Godes inde H. schrifture. Ooc mede bemercke ick die sake te wesen verde boven mijnen begrijpe. Ic versta het dolen in sulcke hooge saken ooc gants verderflijc, ja het ondersoecken van dien tot vele plaetsen inde H. Schrift wel uytdruckelijc verbodē te sijn. Soudet dan niet een vermetelheyt sijn sulcken onsekeren ende gevaerlijcken sake toe stemmende, so hoge te climmen, ende die veylige sekerheydt te laten varen?

Behalven alle dat sie ic (seyde A.) noch in my veel ongedaen wercx, als om maer een stuck te noemen dat ic moet van mijnen Meester leren, dat hy oormoedigh is ende Sachtmoedigh van hertē. Want ic dese lesse noch so niet en can alst wel soude behoren. Dese lesse is my door Gods genade mogelijc om te leeren en □ om te konnen. Dese nederige lesse is my vandē meester te lerē bevolē, maer d'ander niet. Int leren van dese ootmoedige lesse ga ick seecker, maer int leeren van die hoge lesse geensins, maer onseker ende sorgelijck. Waert niet voor my sorglijck sulcken sekerē my bevolen lesse te laten varē, omme

te leerē sulckē hogē en □ sorghlijckē lesse my niet om leren bevolen zijnde? Daer met sweeg A. en □ ick hielt sijne woorden nadenckens waerdigh.

+ Hier gedenct my ooc gelesen te hebbē by *Meester* + *Ian Calvijn*, daer hy commēteert opter Apostelen vrage, wie de meeste is int rijcke Godes, 'tgene volgt: *Die vliegende geesten achter wegē latende het Geloove, die lijdsaemheyt, die Aenroepingē Godes en □ andere oeffeningē, disputeren van't ghene inden Hemele geschiet. Dit is seker recht als of een mensche voorgenomē hebbende een reyse, vast ondervraeght na de gelegentheyt van't logijs, ende daer en tusschē die moeyte niet en doet van een voet voorts te treden, om sijnen wegh te voorderē. Vvant na dien de Heere ons beveelt hier op aerdē voort te wandelē, vertoevē sy alle hare genakinge ten Hemele-waerts, die curieuselyc disputerē wat die doodē indē hemele doē en □ hoedanig zy sijn.* Immers die Heydenen hebben die sorglijcheyt van dit hoeg ondersoecken wel verstaen verderflijc te wesen, somen siet by henluydē costelijc uytgebeelt te zijn in haer fabel Promethei, van't vuyr uyten Hemele gestolen (de begeertē van te weten die hemelsche verholen saken) daeromme hy op een hooge rotse (zijn hovaerdige hartneckigheyt in diē) gebonden is, ende syn herte, door dien't dagelijcx wert gegevē vāde hoogh vliegendē Aernt, gepijnight + wert *met die onnodige moeyten en □ arbeyt* gelegē zijnde int diepe ondersoeck der dingē. Maer ter saken, + *Eccles.1.17.18.* dit alles aengemerckt, of yemant nu al schoon niet en wete of het ondersoeck vande Drievuldicheyt hem nu ter tijt nootlijc is ofte noch sal wordē, ter saligheyt, dan niet: so weet hy licht daer benevē noch al sekerder dan seker, dat hy daer en tusschē synē tijt bestedēde int wel leeren vande voorschrevē lesse van ootmoedigheyt en □ Sachtmoedigheyt, niet altoos en versuymt: immers dat hy die ootmoedige lesse vlijtelijck leerende daer door bevallijck sal worden indē aenschouwe vande hooge Drievuldicheyt: daer hy hovaerdigh ende hartsinnigh blijvende, de selve mishagen, en □ hare glorie ondersoeckende vande Majesteit verdruct soude wordē. Want so hy met ernstiger hertē die voorsz. nedere lesse leert, so doet hy na 'tgebot vanden eenigen Leermeester. Maer so hy die verlatēde met hovaerdige Curieusheyt in die alderhooghste, hem onbevolē lesse bestont te wroeten, soude hy opentlijc sondigē tegen Gode. Want die verbiet sulcx met clare woorden sijns H. geests, namētljic van niet ^a wijser te willen zijn dan't nodich is, op dat wy niet verbaest en wordē: dat wy niet ^b hoogh wijs en sullen sijn maer vresen, dat wy niet hoog en sullen ^c gevoelen, ^a*Ecc.7.17* maer die nedere dingē toestemmen: dat die een ^d ondersoecker is des Majesteits ^b*Rom.11.20.* vande glorie onderdruct sal werden: met groote menighte dergelijcken ons altsamen ^c*Rom.12.16.* van't hooge ondersoeck der Godheyt afschrickende, ende tot dien nedere ^d*Prov.25.17.* ootmoedigheyt aenwijsende. So datmen daer uyt licht can mercken datter vele dingen verstandelijcker niet geweten, dan geweten worden.

Niemant van ons allē, die synē state yet kent, en gebreeckt werck van dingen, die hy wel weet hem bevolen te zijn, al en waert maer die algemeine lesse van hem selven te latē en □ Christum na te volgen. Dat staet ons eerst ende vooral te leeren inder daet te hanteren, en □ niet meer onnodige wetenschap te begeren. Vergheefs bestaet hy (segge ick noch) te leren lesen, die de letteren noch niet en can: vergeefs bestaet hy 'tswaerste te willen verstaen, die 'tlichtste noch niet en can verstaen. Comen wy Christum na sijnen menschelijcke voetstappen ende wandelingē in ootmoet en □ sachtmoedigheyt noch niet na volgen, vergeefs bestaen wy sijne Godlicke persoonlijkheyt indē onbegrypelickē afgront der Drievuldicheyt te begrijpē. Want

so doende spantmen die wagen voor de paerden: en □ so doende is ons onmogelijck in ons voornemen te voorderen.

Mae rist dat *wy blyven inden woordē Christi*,⁺ *so sullen wy syne Jongers syn*, so sullen wy *ooc die waerheyt kennē*, ende *so sal ons de waerheyt ooc vry makē* van allen onsen twijfelē, vermoeden ende opinien, en □ sulcke valsche wanen verdrijvende ons met getrouwe ende sekere oock nootlijcke Wetenschap verlichten. Vinden wy dan sekerlijck voor ons nodigh te zijn die Wetenschap die wy te vooren twijfelijck waenden dat ons nodigh was: so moghen wy door des Heeren bevel uyt bekende noot met sekerheyt daer na staen, inden geest en □ waerheyt daerom bidden, inde vreesse des Heerē daer na soeckē en □ met vast betrouwen daeromme aen cloppē: ons⁺ sal ontwijfelijck gegeven, het vinden gesont, en □ die deure ter nootsakelijcker Wetenschappen open gedaen worden, ooc tot het ondersoek in den geest vande diepte Godes, en □ ooc tot het begrijpē⁺ metten Heyligen *welc daer sy die brete, lengte, diepte ende hooghte vanden gaefrijcken Vader*. Die heeft gaerne allen bidders om nootlijcke wijsheyt, alst maer gebeden wort sonder twijfelachtigheyt inden geloove. En □ sodanigen bidder die eerst sich selve ootmoedelijck gestelt heeft gehadt int nederste, salt ooc vele eerlijcker vallen te hooren: Comt hier boven sitten vrunt: dan of hy sich selve hooge hebbende ghesteldt, moeste hooren, ruymt desen plaetse voor een eerwaardiger⁺ dan ghy zijt, ende also met schaemte inden nedersten plaetse gaen sitten.⁺

Dat ix. Capittel.

Vander geenre onschuldige Onwetenheyt die hare eygen Onwetenheyt wetende anderen na volgen.

Boven alle sulcx vintmen noch eē onwetenheyt die mede onschuldigh is, by den genen, die nootlijcke wetenschap ontberē, sulck haer ontberen weten, die Wetenschap ernstlijcken begeren, daer inne anderen boven haer selfs⁺ geloven ende navolgen, ende also door armoede van verstant gedrongen worden omme hem selven yemant haerder Broederen tot een navolghende⁺ slave te vercopen. Vinden sy dan eenen oprechten Ioseph tot een Hofmeester, die henluyden voet met warachtigh Coorn, so is haer slavernye lijdelijck, als die geen coorn ghebreck en hebben. Maer saliger is die staet van't vercoren⁺ geslachte, ende van't Conincklijcke Priesterdom,⁺ welcker landē en □ lichamen vry blijven van sodanige slavernie en □ eygendomme. Want⁺ dit volc oock midden onder alle die Egyptische swarte duysternissen, daer niemant eenen anderē mach sien, over al waert is, het lichte siet en □ geen leytsluyden behoevende anderen duysterlingen leytsluyden mogen verstrecken. Hier ist saliger te geven dan te ontfangen. Nochtans is⁺ tot sodanigen onwetenden luyden die hare Onwetenheyt bekennen ende wilvaerdigh zijn om hen van anderen te laten leyden, al veele meerder hoops, dan totten waenwijsen. Lichtelijck leert hy, die syne onwijsheyt kent. Immers dit kennen van haer Onwijsheyt is nu al eenrehande, ja geen cleyne wijsheyt. Daeromme dese nu⁺ al wijsen werden ghenoeemt, welcker oore ende herte soeckt na wijsheyt.

Maer hier en valt geen kleyn swarigheydt int verkiesen van een oprechte leytsman. Want der valscher leytsluyden 'tghetal is groot, haer verscheydenheyt is menighvuldigh, en □ haer be-

drieghlijckheyt is listigh, aargh ende schalc. Also elc der selver sich proncket indē schijne als heyligh, veyligh en□ waerachtigh. Daeromme dese ooc meest het geloove en□ aensien hebben by den grootsten hoop ter werelt. Daer tegen zijn die Leeraers der Waerheyt altijd eenvuldigh, in cleynē getale, ongeacht, ja ooc meest gehaet, gelastert, vervolgt en□ als Kettters ghedodet van de groote Hanssen en□ oock vande schijnheyligen des werelts. Dit alles en is dē alwētēde Gode geensins verborgen: die daeromme ooc uyt vaderlijcke + liefde door de gantsche H. Schrift met + soo sorghvuldiger getrouheyt waerschout voor den valschen Propheten, ons +Mat.7.15 verbiedende allen geesten te gelooven, ende gebiedende te proeven + of sy oock +Iere.27.9 uyt Gode zijn. +1.Ioa.4.1.

Na dien nu elck roept: Hier is Christus, wy zijn die rechte Gemeente Christi, by ons is die reyne leere, het rechte gebruyc der Sacramenten, etc. So mach yemant hier vragē, hoe dese onwijse mensche sich in desen sal dragē? Want kēt dese die reyne leere, hoe machse hem verborgē sijn? Kent hy die dan oock niet, hoe sal hy die uyte onsuivere leere wetē te onderscheydē? antwoorde. Die meeste sekerheyt voor sulckē Onsekerē mensche bestaet inde onsekerheyt.

Beter + ist noch het begerde (al ontbeerdyt noch al) te sien: dan te begeren datmen niet en kent. Want + dat is ydelheyt en□ een vermetelheyt des geests. Voor der +Eccl.6.9. Sonnē opgang en opēde tot Ierusalem gene poorten, uyt vreesse datter vyandē +2.Esd.7.3. soudē binnen komen. Ist dan niet sorghlijck die poorten onser herten te openen, voor dat die Sonne des verstandnisse ende die claerheydt des Waerheys opgegaen is in onsen herten, omme daer inne te ontfangen sodanigen waerschijnende logen of schijn-engel des lichts, als ons eerst voor comen sal? wil d'Apostel niet dat yemant met een twijfelijcke Conscientie vleesch + sal eten: ist alles sonde wat niet en geschiet uytē gheloove, int nuttigen van lichamelijcke spijsē: sal't geen sonde zijn dat +Rom. 14.21. yemant lichtvaerdelijck sonder versekert te zijn een spijsē voor zijn ziele in swelgt, die dootlijck venijn mach wesen? een Bruydegom zijnder zielen trout (soo men doet als men sich in een Gemeente begeeft) sonder seker te sijn dat het niet Antichristus, maer Christus selve zy?

Dits noch al maer ghewaerschout, denckt moghelijck hier yemant, voor lichtvaerdelijck sich te begeven onder eenen onbekenden Leytsman, of in eenighe noch onbekenden gemeynte: maer want elck hier in een Gemeynte moet wesen, ende int aenvaerden van een Ghemeynte so grooten gevaerlijckheyt is ghelegghen, so moest ghy antwoorden hoe sich sulcken kenner van zijne Onwetenheydt hier inne sal draghen? + Antwoorde. Dat by wijlē die ware kercke Godes + inde woestijne so verborgen is, datse uyerlijck van niemanden (als oock in Elias tijden) ghesien en +Apo.12.6 wort, bekennen oock selve de ghene die so hart drijven datmen nu in haer +3 Reg.19.10. uyerlijcke Gemeente moet zijn wil men saligh wesen. Is dat waer, so soude met groote redene ghetwijfelt mogen worden, of die tijdt nu zy, oock die tijdt daer af de Heere twijfelijck vraegt: of hy komende oock geloove sla vinden opter aerden + Hier op mach die Leser (gelieve) sien mijn Comedie des blinden van Iericho, daer ick +Luc.18.8 eyghentlijck van dese twijfele hebbe gehandelt. Maer die immers eerst van Gode totten Menschen, ende vande sekeren waerheydt der Schrifturen ende Wet der naturen, totten onsekeren waen der menschen ende der selver predicatien willen lopen, die mogen noch (ghelieve henluyden) daer inne volgen desen wegh, sy sullen hen mijnder niet verlagghen. Die ware ende valsche Predicanten zijn beyde te kennen aen hare

vruchten. Welc zijn dese? Broederlijcke Liefde ende een zedelijcke eerbare Wandel? dat zijn wel vruchten van alle Christenen, ende midtsdien oock van allen Predicanten, doch als Christenen, maer niet als Predicanten. Want alle ware Predicanten ooc Christenē sijn, maer alle ware Christenen en zijn geen Predicanten. Wat sal dan die voorneemlijkste vrucht zijn, daer aen men een oprechte Predicant sal kennen? voor al behoort die Leerling so seker te zijn van des Predicants wettige Sendinge, als die Predicant selve daer af seecker behoort te zijn. Daer toe dienē die menighvuldige waerschouwinghen Godes voor den self lopenden Leeraren. Geen oprecht Schaepe en volgt de stemme des vreemden, die hem noch onbekent is. Dus moest het ghenoeghsaem doen blijcken van des Predicants Sendinghe voor al gaen. Dan moet noch gesien zijn op vruchten. Hier aen kent men dan voorts een waerachtigh Predicant, die sijns Heeren Woort trouwelijck handelt. So kent men een waerachtigh Predicant by na aen't selve, daer aen men eē oprecht Medicum kent. Dese kent men aen gesonde recepten, den Predicant aen ghesonde Leere. Want ⁺ghelijck die ghesonde recepte ghesontheydt des lichaems veroorsaect: alsoo is die ghesonde Leere (dat is die Tonge der wijzen) gesontheyt ⁺der zielen. Daerom dese Leere ooc gesont wert gheuoemt, namentlijck, om dat haer kracht is gesont maken. Ende *dit ist woort, dat God sant ⁺ende hy maecktese gesont, d'welck allen den genen ⁺die dat vinden het leven,* ende allen menschē een gesontheyt is.

⁺1.Tim.11.10.

⁺Pro.12.19

⁺Ps.106.20

⁺Pro.4.22.

Nu is alle onwijse mensch siec na der zielen. Dit weet hy ontwijfelijck door smertelijc gevoel ende het onrustigh ghequel zijner zielen: welke smerte ende onruste hem dringht te soecken na een Medecijn der zielen ofte Predicant. Tot wat eynde? om te moghen bekomen die lustighe ende rustighe ghesondtheyt zijnder zielen. Dese hoorende den raedt daer toe gheven by eenig Predicant of Medecijn der zielen, sal (is hem die ghesontheyt ernst) den selven raedt aendachtelijck onthouden, sorghvuldelijck in't werck legghen ende vlytigh na volghen. Die dit niet en doet, en gheneest niet, al hoorde hy Christum selve mondelijc raedt tegen zijn siecte geven. Maer die vlytigh is in't wel na volghen vanden ghegheven raedt, sal ontwijfelijck bevinden, of hy die beloofde lustige ende rustighe ghesontheyt krijght, dan of die smertelijcke ende moeyelijcke sieckte noch blijft.

Verkrijgt hy die ware ende by blijvende gesontheydt zijnder zielen: hoe sal hy mogen twijfelen (immers in die sake) aen de ware vrucht ende midtsdien aen de ghesonde Leere van die Predicant of Medecijnmeester der zielen? Maer verkrijght hy die niet, blijft die quellijcke sieckte noch in hem: hoe sal hem moghen verborghen blijven dat die vrucht quaet, of ten minsten ydel, ende die Predicant of medecijnmeester een verleyder ende bedrieghlijcke Lapsalver zy? of (neemt noch een ander ghelijckenisse) soo yemandt wil gaen van een stede die hy achter sich, tot een ander stede die hy voor hem siet, sonder den wegh te kennen die derwaerts leydet. Dit weet hy, maer niet welck die rechte Leytsman is onder vele Leytslyden, die elck hem aen bieden ter begheerder stede te leyden, welcx rechte wech elck seydt dat hy weet ende al d'andere niet en weten. Dese wandelaer sal niet alleen sekerlijck mogen weten of zijn Leytsman hem recht leedet, indien hy op't spoedelijckste komt

ter begheerder steden: maer sal oock een vast betrouwen daer af mogen krijghen, indien hy telcken als hy te rugge siet merckt dat die Stede, daer af hy gaet, cleynder, en □ telcken als hy voorwaerts siet merckt dat die Stede, daer toe hy gaet, grooter wort in zijnen ooghen. Want hy daer door sekerlijck moet weten dat hy voordert, als die daer ondervindt dat hy van d'een stede ververdet, ende d'ander ghenaeckt. Also mach mede die vlijtige wandelaer na Ierusalem, die stadt des Vreden en □ Rusten, gekomen zijnde doort recht leyden in die stede sekerlijck weten, ja oock noch onderweghen bevindende dat d'aerdsche dinghen daer van hy gaet cleyn ende verachterlijcker, ende die Hemelsche dinghen daer toe hy gaet groot ende begheerlijcker dan te voren worden in sijnen ooghen, sekerlijck vermoeden, dat die Leydtsman hem recht leydet. Dit heet den geest en proeven of sy oock uyt Gode zijn ende den Leeraren aen haren vruchten kennen. Want komt het voorseyde of beloofde niet, so ist een valsche, *maer comt dat, so ist een ware Propheet of Leeraer*, na 'tgetuygh der Schrifturen selve.

Die rechte Medicus Christus Iesus, is sijnder konsten seker: sijn woort is een warachtige ghesesende medecijn onder zielen: ende zijn liefde wil elck krancke, des begheerende, ghesesen: niet ten halven maer int gheheel: soo hy alle lichamelijcke sieckten heeft int gheheel ende volkomelijck ghesesen. Twelck alles maer een beteekeninghe is, dat hy soo de zielen wil ende mach ghesesen, als hy den lichamen genas, dats niet ten halven noch in een waen, maer ⁺ ghelijck end einder waerheyt. So is Christus ⁺ mede die rechte Leytsman, ja die Wegh selve, ter begeerder saligheyt.

⁺Ezech.33.33.

⁺Deur,18.21.22.

So dan eenighe Medecijnmeesteren, gheen canst hebbende om onse ziele inder Waerheydt gheheel te ghesesen door dit ghesontmaeckende Woort ende ghesonde Leere des waren Medecijnmeesters, ons willen Vroet maken dat onse sieckten ongeneselijck zijn inder tijdt, maer dat het ghenoech is dat die Medecijnmeester ons noch Lotarius ende blindt blijvende, acht voor reyne ghesesene ofte siende Menschen: wat hebben wy hier anders te bedencken dan dat sy, willende onse kranckheyt stercker maken dan des waren Medecijnmeesters geneselijck woort, die gesonde Leere niet en hebben, ende gheen ware Medecijnmeestere, maer loose Lapsalvers ⁺ zijn? Also mede, so yemant lochenende datmen ter begeerder ruste mach komen, of rust ⁺ belovende ter begeerder rustplaetsen niet en brengt, maer in onrust liet blijven: ende des niet te min den volgher vroedt maken wil, dat hy moede sijnde in rusten is, wat mach dese anders weten dan dat dit een verleyder is? Die alsoo hem bedroghen vindende met het Vrouwen, die al haer have vermeestert hadde aen medecijnen die haer niet konden ghesesen, af keeren vanden menschen tot Christum, den waren ende eenighen Medecijnmeester ende rechten Leydtsman der zielen ende tot het getuyg zijnder H. Schrifturen, oock totte Wet der naturen van anderen te doen soos y gaerne ghedaen waren, zijn in dese hare onwetenheydt weynigh (maer die verleyders veel) te beschuldighen. Ende dese segghen metten Apostel, hare onwijse dolinge merckende: *Als ick een kint was sprack ick als een kindt, ⁺ verstont als een kindt ende dachte als een kindt*. Soo nochtans dat dese bekende verleydinghe henluyden omsichtiger maect dan eerst, tot verhoedinge van onbekende verleydinghe.

⁺Luc.8.43

⁺2.Cor.13

Dat x. Capittel.

Van de schuldige onwetenheydt.

Dat heb ic willē seggen (onder verbeteringe der vroeden) vande onschuldige Onwetenhey, waer af ick nu come opte schuldige. Dese is een ontberinge van kennisse der saken, nootlijck ende ooc mogelijk om weten zijnde. Van ⁺ sodanige onwetenhey, bedreven in Afgoderye, berispte God zijn volc strengelijck, als Isaias ^{+Es.40.21.} seyde: Weet ghy't dan niet? hebdy daer af niet gehoort? ist u van aen beginne niet gepredickt? zijt ghyluyden des niet bericht sedert die grontfest der aerde geleyt is? sodanig was mede d'onwetenhey der Phariseen inde onkunde Christi, den welcken hy hart berispende seyde: Waert ⁺ gyluyden blint, soo en haddy geen zonde, dat is: soo en waert u luyden geen zonde, dat ghy my niet en kent, want also niemant iet ^{+Ioa.9.41.} mach kennē sonder gesichte, also mach niemāt int niet kennen sondigen, sonder mogelijkheyt van kennen te hebben. En □ sodanigh was der selver luyden onwetenhey van Christo mede berispt met dese woordē: So ic niet en ware gecomē en □ gesproken ⁺ en hadde, so en hadden syluyden geen sonde (te weten daer inne, dat sy my niet en kennen) maer nu en hebben sy ghenen onschult van haren zonde. ^{+Ioa.15.22} Volgt noch: Hadde ick niet ghedaen die wercken, die niemant anders (dan die Sone Godes) en heeft gedaen, soo en souden sy gheen sonde hebben: (daer inne niet, dat sy niet en weten dat ick Godes Sone ben) maer nu hebben zijt gesien, ende my, oock mijnen vader gehaet.

Daer siet men nu datter schuldige en □ onschuldige onwetenhey is. Maer want inde schuldige (daer af ick nu handele) te aenmercken zijn versheyden saken, wil ic de selve (om werringe te mijden) begrijpen in vier voorneemlijckst stucken: Als namentlijc in Onwetenhey van nootlijcke ende moghelijcke saken diemen niet ⁺ en weet, nochte oock en waent te weten: Daer men heeft die getuyghenisse, ja ooc ^{+i.} kennisse selve, ⁺ sonder die te gebruycken: daer men die wetenschap ⁺ niet en heeft maer waent te hebben: Ende daermense niet en heeft nochte hebben en ⁺ wil. Waer ^{+ij.} af d'eerste twee komen uyt versuymelheydt, het derde uyt verwaenthey, ende het ^{+iij.} vierde uyt quaedtwilighey.

Dat xi. Capittel.

Vande Onwetenhey der geenre die niet en weten by haren schulde, sonder nochtans dat sy wanen te weten.

Om dan van elck bysonder wat te seggen, en □ eerse van dē genē die by harē schulde onwetende zijnde, ooc niet en wanen dat sy weten, is te mercken dat soodanighe onwetenhey wel eenighsins lijdelijck, maer geensins onstrafbaer en is. Draeghlijck is sy door hare eenvuldighey, maer strafbaer door haer versuymelhey. Want nademael daer so luttel opsets is om die Wetenschap te weygeren, als om die te begerē, machmense wel eenighsins zothey, maer geensins quaetwillighey noemen. Doch begraeft sy het pondeken des redelijckheys inden aertschen saken met schadelijck versuym vandē behoorlijcken, nootlijcken en □ mogelijkcken woeker der Hemelscher verstandenissen te becomen. Ende en is daeromme dese onwetenheydt oock geensins te ontschuldigen so hier voor is gebleken. Want nemmermeer en is te ontschuldigen het niet doen van't gene behoorde en □ mogelijk is gedaen te worden. Daer dese strafbare Onwetenhey ofte kintshey gedurighlijck blijft in ⁺ den mensche, maeckt sy kinderen van honderdt jaren, die den vloecke onderworpen zijn. ^{+Esa.65.20}

Dat 12. Capittel.***Van't niet begheeren der Wetenheyt, met sijnen oorsaken.***

Men versuymt die Wetenschap, door dien ⁺ mense niet en begheert, comt wt Onachtsaemheyt. Want dese versuymt roeckeloos het aenmercken van's menschen ⁺Niet begeeren. gevaerlijcken en □ ellendigen state. Daer inne geraeckt elck door eygen quaetheyt. Die valt verdrietich te aenschouwē. Dit doet dan loopen wt het Claegh-huys int Lach-huys. Dat is, elck vliedet het droevigh aenschouwen van sijn inwendighe snootheyt, en □ loopt stadelijck wtaerts om die te vergheten met die vermakelijcke wellust der Creatueren. Also arbeydt men om die salighe droefheyt des wroegenden Gewetens ofte Conscientie te vergeten, door't hanteren vande doodt-barende begheerlijckheden des Vleesches.

Rechts als een Dronckaert des morgens bevindende het verdrietelijcke gordijnpreken sijnder huysvrouwen, het wroegen sijns schuldigen gewetens, met het swaermoedig verbeeldē van sijne aenstaende armoede ende schande van sijn qualijck huyshouden, spoedelijck wederomme haest ter Tavaerne waert, dats na't hayr (soo zy seggen) vande hont, omme door dē zottēclap sijnder laeghgenoten, en □ dē Biernevel sijns verstants ende memorie sijns wijfs rechtvaerdigh berispen, sulck hatelijck wroeghen en □ het duchtigh treuren, vrolijcken te vergeten. Doch geschiet dit noch alles vergeefs. Gemerckt al'tselve vermits nieuwe schult, met oudt wroeghen, voor woecker vermeertert, weder inne comt.

Also mede soecken dese onwijse menschen niet de wterlijcke plaesters der wellusten, haere inwendighe qualen, veroorsaect door die selve plaesters, zottelijck te genesen. 't Welck doch so onmogelyc is als met oly 'tvyer te blusschen, so zylieden altijt inder daet met smerts en □ droefheysts vermeerderinghe bevinden. Dese alsoo droncken sijnde van den Wijn des Onwetenheys, sijn *als een die leydt en slaept int midden.* ⁺ *der zee, ende als een slaperig stuyrman die't Roeder heeft verlooren, ende als ongevoelyck gheworden sijnde zeggen zy: Sy hebben my geslagē maer ten* ⁺Pro.23.34 *smerte my niet, zy stieten my aen, maer ick gevoeldet niet. Wanneer sal ick ontwaken, ende den wyn weder smaken.*

Wort eens wacker O mense wt desen slape der dronckene Onwetenheyt ende Zonden, wandelt noch ten laetsten voorsichtelijck, niet als zotten, maer als verstandighen. Hier toe is die gereedste middel (voor so veele ons aengaet) dat wy eens door vermaninghe uyterlijc of innerlijck wacker gheroepen sijnde, te recht bedaren, d'oogen wrijven, onsen staet aenschouwen, ende onse sorghlijcke ellendigheyt verstaen leren, door't aendachtigh aenmercken van de oorsake van dien, dat is onse vermete te zotheydt. Dese kennisse onser blinder Onwetenheyt met sampt der teghenwoordighe ende toecomende grouwelijcke periculen, soudē voortbrenghen een zuchtend ghebedt, dat wt dieper noodt aen den hoogen God om verlichtinge bidden, ende die verwerven soude, met een wackere acht-neminge ons doens ende latens.

Want al is dese Onwetenheyt niet onschuldigh, zy is niet onverbiddelijck. Somen gesien heeft dat de Heere Christus hangende aen den Cruyce voor sodanige, die hem nochtans cruysten, self den Vader heeft ghebeden. Sodanighe ⁺ Onwetenheyt ist mede, die des Heeren wille niet wetende, wat slagwaerdigs bedrijven, des zy ⁺Lu.23.34 minder, doch niet gantsch niet, geslagen sullen worden. Want hy en is niet onschuldigh

die noch slagen (al ist weynigh, maer rechtelijck) moet lijden. Sijn schulde leyt daer inne, dat hy niet en heeft benaersticht des Heeren wille te weten, die hy mogt en □ behoorde te weten. Die sijne Heeren wille weet, en □ niet en doet, is strafbaer, om dat hy die wetēschap die hy heeft, niet en gebruyckt. Maer diese niet en weet en □ niet en doet, is strafbaer, overmits hy die moghelijckheyt om weten, die hy heeft, niet en gebruyckt.

Dat 13. Capittel.

Vande Onwetende, die qualijck begheeren.

Aengaende d'andere ontbeeders vande wetenschappen, overmits zy die qualijck begheeren, maer nochtans begheeren, is te mercken dat sulck qualijck begheeren niet en is dan zottelijck, 1 traeglijck 2 en □ ongheloovigh begheeren 3. Die daer zottelijck begheeren, ghevoelen ⁺ haer sieckte, mercken haer onverstant, ende begheeren wel verstandt om aen ghesontheit der Zielen te geraken, doch niet na de leere vande ^{+1. 2.} Medecijnmeester, maer nae haer eyghen goetdunckenheyt. Sy stellen vermetelijck ^{3.} den Medecijnmeester wetten, hoe en □ waer door zy ghenesen willen sijn, ende begheeren meest 'tgunt ⁺ hen meest schadelijck is. Deser zotten getal is ⁺ oneyndlijck. Meest elck niet wetende wat zy bidden, begheeren Mette moeder der Kinderen ^{+Pro.1,25.} Zebedet, meer hooghe en □ onnutte dan nedere en □ heylsame saken: daerom en ^{+Eccl.1,15} verkrijgen zylieden ⁺ ooc niet, overmits zy qualijck begeeren. Sulcx dat wy leyder meest al van ons selve mogē seggen met waarheyt, dat Paulus d'Apostel onder ^{+Iacob.4.3} sijnen persooone spreeckt van eenighe onwetende Romeynen, namentlic: Wy en weten niet wat ⁺ wy bidden sullen soo't behoort. Want d'een begeert rijckdommen, om sijne kinderen in die stekelijcke doornen gemackelijc te beddē. D'ander bidt ^{+Ro.8.26.} om Staten en □ Hoogheyt, die verkregē zijnde, veeltijts den verkrijgere met schandē int verdervē stortē. Die derde wenscht om die zielmoordelijcke weelde, ende in summa meest elck begheert niet anders (recht als kinderen, vyer, messen, glasen, en □ andere verderflijcke dinghen begeeren, dan alle 'tghene bequaem is om ons de lieve God uyt enckel Liefde dan noch meest onthoudt. Gemerckt de ghene die't noch verkrijgen meest al met hare jammerlijcke schade bevinden: dat zy arger dinghen voor hen self hebben gebeden, dan zy haren vyanden souden kunnen vloecken. Die tot dit verstant comen, vermijden haer verderven en □ sulck qualijc bekeerē.

Dat 14. Capittel.

Vande Onwetende die traeghlijc begheeren.

Andere begeeren het nootlijcke verstant wel, maer dat so traeghlijck, dat hen sulck qualijc begeeren meer valt een ongenoeghlijck gequel, dan een genoeghlijcke verkrijginge. Dit comt door hare dubbeltheyt van herten, of door haer ongeschickte vreesse.

Also werden sulcke traghe van hare begheerten ghedoodet. Want zy willen niet daedlijcx ⁺ werden, maer doen den gantschen dagh niet dan wenschen ende begheeren. Ghemerckt het ghene zy begeeren het teghendeel is van 'tghene zy hebben, 'twelck ^{+Pr.21,25} zylieden so gaerne behouden als zylieden 't ander gaerne hebben souden: En □ dit is onmogelijck. Want contrarie dinghen en versellen niet te samen. Sy begheeren wel te hebben het Licht, die Verstandnisse, ende die Waerheydt: Maer zy en willen hare Duy-

sternissen, Zotheyt ende Logen niet ontberen: Overmidts zy 't selve noch al eenighsins voor Licht, Verstandt ende waerheydt aenzien ende lieven. Also souden zylieden Christum, die hem goet schijnt, wel gaerne navolghen, maer zy en willen hen selven, die zy noch niet heel quaet en kennen, verlatē. So ontberen zy liever den suyveren Christum, dan hare onsuyvere wercken. en □ Oock mede en willen zylieden die middelen niet, die ter waerachtiger wetenschappen noodigh syn: te weten, Wackerheydt, Opmercking, Naerstigheydt, ende Oeffeninge. Wat baet dan die begheerte om in een stadt te willen sijn, als men den wegh alleen daerwaerts leydende, niet en wil betreden? So gaet het met desen traghē. ⁺ Sy willen (soo Salomon seyt) ende zy willen niet.

Sy willen der Deughden vruchten ⁺ wel, maer de wortel niet. Sy willen het soete Loon wel, maer den suyren Arbeydt niet: ende zy willen die gesontheydt wel, maer den dranck willen zy niet. Dat heet teffens twee wegen in willen gaen, ende twee Heeren dienen. Daerom en mogen sulcke dubbelde van Herten oock gheene voorderinghe hebben. Dit is inde Logen gebeden: want ten is hem niet ernst.

⁺Prov.13,4

⁺Eccl.3,28

⁺ So gaet het mede metten vreesenden Tragē. Die en nemen oock de voorsz. middelen ter begheerder Verstandigheydt noodigh sijnde, niet ter handen. Ende dit uyt angsten van in periculen, dolingen, of moeyten te geraken. Hier uyt seggen eenige luyden: Ick soude die H. Schrift oock wel lesen, maer ick duchte in Ketterye te comen. Dus blijve ick liever in mijn Simpelheydt. Recht of sulcke moetwillighe Onwetenheydt, Blintheydt, ende zotheyt, die wijse Simpelheydt, ende simpele wijsheydt ware by den Heere gemeynt, daer hy by der duyskens Eenvuldigheydt voegt die Serpentijnsche wijsheydt. Rechts oock, als of die clare Zonne der doorluchtiger Schrifturen, schuldigh waer aen de Ketteryen haters des Lichts, die moetwillighlijck d'oogen sluytende, *ende der waerheyds ⁺ Liefde verwerpende doolen*, in eenen verkeerden sinne werden gegeven, *ende in alreleye verleydinge des boosheyds verderven*.

⁺Vresende tragen.

⁺2, Thess.2

Van sodanighen moetwillighe Onwetende wert gheseydt: Dit niet en kent, en sal oock niet ⁺ gekent worden. Sy weten des Heeren wille niet, maer zy moghense geweten hebben. Dit sijn die Traghe, die wt eenen verzierden angste ⁺ seggen: Daer buyten is een Leeuwe, ick soude opter straten gedoodet worden. Also begraven zy't ontfangen Pondt inder aerden, wt sorghen van dat te verliesen: Door welcx vruchteloos blijven zy niet alleen dat, maer oock hen selve ghewisselijck sullen verliesen. Wat is dat doch anders, dan wt angste van in een onsekere pericule of dolinge te comen, hem self puyr willens in pericule ende dolinghe te begeven? Waer't niet een openbaere zotternye dat yemandt uyt vreesen van in Duysternissen te comen, stadelijck in Duysternissen bleef zitten? Dit doen dese vreesende Trage. Sy zitten nu al diep gesoncken inde duystere Speloncke haerder blinder goetdunckenheydt: Sy sijn nu al buyten die Schaeps-koye Christi onder der Wolven klauwen: ende zy dolē nu al moeyelijck op verwerrende Onweghen, ende volharden in sulcke doodlijcke periculen, uyt vreesen van te moghen geraken in Duysternissen, by den Wolven ende op Onweghen: dat heet over boordt in Zee springhen, wt vreesen van metten Schepe te verdrincken. Ende dat is een seker verderf voor een twijfelijck pericule verkoren.

⁺1 Cor.14.38.

⁺Pro.22,23

Niet anders en ist mede met d'andere die den Arbeydt vreesen. Sy sijn nu teghenwoordelijck al inde ellendighe slavernije van 't Backen der Egyptische tichelen. Die Waerheydt ende Verlosser roept minnelijck tot henlieden: Komt tot my alle drie

die arbeyt ende beladen sijt, ick sal u verquicken, neemt mijn Iock op u, zc. Mijn ⁺
 Iock is soet, ende mijn last is licht. Maer dese lieden gheloovende die Loghenen ^{+Psa.93.20}
 van anderen die daer arbeyt te sijn inden Gebode verzieren, vlieden zy desen
 waerachtigen belover der Rusten, wt vreesse van arbeydt, ende blijven alsoo stadelijck
 onder den swaren last ende moeyelijcken arbeydt Egypti, die henlieden nu al
 jammerlijck opten halse leyt ende drucket. Maer of noch eenighe daer af wt ghecomen
 waren op den weg hinder Woestijnen, die laten sich veel meer afschricken door den
 last, moeyten ende arbeydt, die de thien ongheloovighe Verspieders dichten ende
 verzieren: Dan aenlocken door den waeren Troost ende ghetrouwe toeseegginghe van
 de oprechten Iosue ende Caleb. ⁺ Sulcx dat die selve dan weder te rugghe na den
 ouden arbeydt willen keeren, of opten wegh ⁺ haers onverstandts deerlijck om den ^{+Num.13.32.33.34.}
 halse comen, daer henlieden die Sonne der verstandenissen niet op en gaet. ^{+Nū.14.9.}
 Sodanighe traghen dan die om der houden wille niet en willen ploegen ⁺ en sullen
 ooc inden Oogst niet maeyen, ende in den onvruchtbaeren Winter van armoede ^{+Pro.10.4.}
 ende ghebreck overvallen worden.

Dat 15. Capittel.

Van de onwetende, die ongeloovigh begheeren.

Tot dese onwijzen ende traghen begheerders int versuymen vande noodtlijcke
 Kennisse, souden hier niet onbequamelijck moghen ghevoegt werden die ongeloovige
 Begeerders. Die wilden oock wel gaerne verstandigh sijn, maer zy mistrouwen Godes
 sorgvuldigheyt of getrouweyt totten Menschen, 'twelc een recht ongelove is. Wie
 weet niet dat de Heere Christus ⁺ sijnen Jongeren toe seyt die Kennisse der waerheyt,
 ja oock den Geest der Waerheyt selve, die henlieden in alle waerheyt (hem noodigh ^{+Ioan.8.}
 sijnde tot Godes Eere en □ tot henlieder heyl) sal leyden? Maer wie sijns die dit
 vastelijck geloven? Hoe vele sijnder die met gantscher ernst soeckē? Met vast
 betrouwen bidden? of stantvastelijck aencloppen? Voorwaer seer weynigh. O weyniger
 (leyder) dan weynig. Wat belet dit in velen? Die overmatige buycksorge en □ vreesse
 voor honger ende commer. Dese maken 'tvolc Vroet dat zy speurēde na des waerheys
 kennisse, om door haer voor allen dinghen te recht te soecken en □ te vinden het
 rijcke Godes met sijn Gerechtigheyt, haren geltwinst versuymen, armoede vinden,
 ende 'tghebreck verkrijghen souden.

Al een ander betrouwen leert ons die Psalmist hebben opte Vaderlijcke
 sorghvuldigheyt Godes, seggende: Werpt dijn sorge opten Heere, ⁺ ende hy sal u
 voeden. Ooc de Heere Christus daer hy ons voor dē morgen verbiet te sorgen. Is ^{+Psa.54.23}
 dit so swaer om te gelovē en □ te volgē? Immers voor den ghenen die nu al
 waerachtelijck ghelooft dat Godt beter is dan die Menschen? Wat vroom Huysvader
 of Moeder sal sijnen ⁺ dienaar, hem ghehoorsamende, aen voedtsel of decksel gebreck
 laten lijden? Soude Godt dan die den ongeloovighen besorgt, sijnen Dienaren, ^{+Prov.31.15.21}
 ja kinderen gebreck laten lijden? ^{+Mat.6.26}

Men vindter ooc die wijsheyt begeeren van Gode, maer zy gelooven niet dat
 yemandt die hier mach verkrijghen, en □ is mitsdien niet dan een herteloos en □
 zondelijc bidden metten lippē. Ia het is een so gemeenen als verborgen Gods

lasteringhe. Want dat Godt den bidders inder waerheyt, ende na den wille Christi hebben wil ende sodanigen verkrijginge van 't begeerde belooft, en mogen zy niet lochenen: Dat God sijn longeren der waerheydts kennisse belooft, en moghen zy niet wederspreken: En □ dat God belooft dat die fijne inden laetsten dagen alle van God selve so geleert sullen werden, datmen niet sal behoeven te seggen: Broeder bekent den Heere: en moghen zy niet versaken. Alle des niet teghenstaende loochenen, wederspreken en □ versaken zy in henlieder herten, dat God hier yemāden op aerden sulcken waerheydt, ende sulcken Leeringe wil geven. Loochenen, wederspreken ende versaken dese dan niet rodelijck in haren herten die Waerheyt en □ die Trouweyde Godes? Sonder Trou en □ Waerheyt soude God gheen Godt sijn. S oseggen zy dan (niet metten mondt, maer) inder Herten, daer en is gheen Godt Also behindert henlieden dit mistrouwig Ongeloove en □ dese verzierde onmoghelijckheyt het waerachtigh bidden en □ verkrijghen van de kennisse der Waerheyt, ende vanden H. Geest der verstandenissen.

Sulck qualijck begeeren is henlieder schuld, als die mogelijckheyt hebben om wel te begeeren: En □ sijn zylieden daerom aen dese Onwetenheyt oock schuldigh door henlieder versuymelheyt. Hier af seyt een vanden Ouden also: ⁺ *Ten wert u niet gerekent tot schulde dat ghy eenig ding uwes ondancx niet en weet: maer 't gene ghy versuymt te soecken.* En □ elwaerts: *Daer* ⁺ *om werden die zotten met sulcken schandname genoemt, overmits zy tot die deelachtigheyt der wijsheyt soudē mogen comen: waer't dat zy die beheerden, sochten, ende daerom aencloptē. Sy wert gheweyghert, niet den nature, maer die versuymelheyt. VWant daer sijn andere Schepselen, die der wijsheyt niet en mogen deelachtigh worden, als die beesten, alle dieren, alle bomen die geen gevoelen altoos en hebben, &c.* Ende terstont daer aē: *Daeromme en eyscht God geen verstand vanden Paerden en Muylen, maer vande Menschen seyt hy: En wilt niet worden als Paerden en □ Muylen, in de welcke geen verstant en is. 'tGene int Paerdt nature is, dat is inden Mensche zonde.* So hadde Nicodemus mogelijckheyt om verstandigher te sijn, daerom hy ooc moste ⁺ hooren vanden Heere: *Syt ghy een Meester in Israel ende en verstady dat niet?* En □ also ⁺ berispte ooc d'Autor totten Hebreē eenige der selver seggende: *Ghylyden die leermeesteren behoorde* ⁺ *te sijn na den tydt, behoeft noch datmen u leere het eerste School-recht des Goddelycken woords.* Hier mede zy nu genoeg vande ⁺ Onwetenheyt der gheenre, die niet en weten noch en wanen te weten, 'twelc het eerste lidmaet was vande schuldige Onwetenheydt.

⁺August. de natura & gra.ca.67

⁺Aug. In Psal.103.

⁺Ioan.3,10

⁺Heb.5,12

Dat 16. Capittel.

Vande schuldige Onwetenheydt der geenre die daer hebben clare getuygnisse der wetenschap sonder die te gebruycken.

Het tweede lidmaet, daer van heb ick hier voor geseyt te sijn inden genen die daer hebben getuyghnisse van de wetenschappe, sonder die te gebruycken. Door welck niet gebruycken vande Wetenschappe, die selve so swack is, dat zy het gewetē goet niet doen, noch het geweten quaet niet laten en mach. Welcke Wetenschap dan noch al schuldigh is, niet als of zy onrecht waer, neen zy is wel recht, maer om dat zy swack is, want zy is ongeoeffent. Dese ongeoeffentheyt is des Menschen schuld.

Die gemeene getuyghnissen (ick swijghe hier vande wonderlijcke, sonder middel) sijn natuerlijck of Schriftuerlijck. Men heeft die Natuerlijcke, of Mette selve gesamentlijc ooc die Schriftuerlijcke. Het eerste is by de Heydenen maer het laetste by ons ware, oock ghenamde Christenē, vande welcke, en □ niet vande Heydenē nu mijne redenen vallen. Enige vande Schriftuerlijcke getuyghnissen hebben hare werckingen alleenlijck inden Geloove, maer eenighe in den Gheloove ende oock inde Ondervindlijckheyte hier opte werelt. Die alleene inden Geloove hare werckingen hebben, en mogen hier in den lichame nimmermeer ondervonden nochte geweten, maer moeten altijd ghelooft werden. Also en mach hier niemand noch in desen vleesche levende, ondervindē ofte weten hoe ons sal sijn inde tweede Verrijsenisse. Dit geloofmen door 't ghetuygh ende eenrehande voorsmaeck.

Maer de getuyghnissen die de Gelovige hier ter werelt mogen weten en □ ondervindē, hebben hare werckingen in de veranderingen van zedē. Also mach die goetwillige geloven en □ bevinden in hem selven die doot van den Ouden ende die Verrijsenisse vanden Nieuwen Adam, 'twelck d'eerste verrijsenisse is. Hy mach door't geloove ondervinden en □ weten, eerst dat den Duyvels juck lastigh en □ bitter, ende daer na dat Christi juck licht ende soet is. Hy mach door't geloove comen tot een ondervindtlijcke wetenschappe, dat alle zonde, oock hier, haer eyghen boete is, ende alle deughde haer eygen loon. En □ hy mach oock ten laetsten geloovigh ondervindlijck weten dat int rijcke des Duyvels niet en is dan ongerechtigheyte, onvrede en □ droefheyte, ende daer na dat in't Rijcke Godts niet en is dan Gherechtigheyte, vrede en □ blijdschappe inden Heyligen Geest: Daer door hy nu al ziet en □ smaect hoe soet dat de Heere is. Alle sulcx mach die geloovige hier in der tijt so ontwijfelijc ondervinden ende weten, als men ontwijflijck weet dat vyer heet ende Ys kout is.

Dat nu dickmael wert gedaen tegen die getuyghnissen der H. Schrifture, noch niet ondervonden, maer alleenlijck geloofte sijnde, getuygt Godt door Ieremiam seggende: Die de Wet ⁺ in handen hadden en kendē my niet, en □ die Herders hebben tegen my gezondigt. Die dagelijcksche ondervindinge betoont dit ooc (leyder) so veel dat ^{+Jer.2.8.} het geen bewijsinge en behoefte. Dit comt meest by gebreck van Ware Hate tegē het verboden quaet, en □ ware Liefde tot het gebodē goet. Welcke Liefde en □ Hate niet en mogē worden sonder levendige kennisse van goet en □ quaet die geboren wort wt een aendachtige ondervindelijckheyte, ende gheensins wt lesen of hooren predicken alleenlijck.

Want die mensche sulcke van buyten ingecomen kennisse, of (om recht te seggē) getuygnisse vergetende, en □ op des Heeren Wegh niet denckende, mach lichtelijc daer tegen doen. 't Welck men oock niet onrechtelijck mach noemen Onwetenheyte. Want die mensche dan opten tijt vā de overtredinge dicmael de Wet of desselfs getuyghnisse niet voor oogen en heeft, nochte alsdan daer af en weet door Vergetelheyte, onachtsaemheyte of anders. Daer af leestmen also: *Ist ⁺ dat ghy door Onwetenheyde overtredet yet van de dingē die God tot Moysen heeft gesprokē,* ^{+Nu.15,22} &c. En □ die menigte sulcx te doē heeft vergetē, sal hy van sijnen kudde offeren een kalf, &c. en □ de Priester sal voor 't volck biddē, en □ 't sal hem vergeven worden, want zy niet willens en hebben ghezondight. Sulcx volght daer mede van yemant op ⁺ sich selve die Onwetende heeft ghezondight. Item, ooc in Levitico Cap. 5.17. Dit alles is licht ende gemeen om verstaen. ^{+Nu.15,29}

Maer vande ghene die in eenige saken eenrehande ondervindelijcke wetenschappen hebben, en □ daer tegen noch zondigen, wert so licht niet van elck gemerckt. Want hier staet te letten dat alle gedierte, ende daer onder oock die redelijcke mensche sijn verdervē vliedet. Dat nu alle Gulsigheyt (om een wt vele te nemen) zonde, ende mitsdien den doot der Zielen, ooc den Lichame verderflijk is, en mach niemant lochenen: en □ hebbent oock meest alle, soo metten doot van't salige leven der zielen, te weten met treuren en □ wroeghen, als met lijflijk onghesontheydt in smerte en □ krancheyt so dickmalen ondervondē, noch so gewis, als dat het vyer heet maeckt, en □ het Ys verkoelt, des niet te min zien wy dat sich veele hier aen dagelijcx vergrijpen.

Wat salmen nu hier toe seggen? Dat wy niet so sekerlijck en weten het onghemack van't veel eten, als wy wel het brandē aen't vyer, of kout worden aen't Ys sekerlijck weten? Of salmen houden dat seeckere wetenschap in't eene kracht heeft om 't bekende quaet te laten, maer in't ander niet? Dit laetste schijnt onmogelijc. Alsoo't waerachtigh is dat die waerheydt so waerachtelijck bevrijt van't quade, datmen oock het bekende quaet niet en mach begeeren. Ghemerckt men geen ding en mach begeeren sonder schijn, ten minsten van goet. So en wert oock sonder begeerte geen wil noch werck altoos Elck ghelooft licht, dat niemandt yet willens en mach doen, sonder weten of wanen dat sulc doen hem goet zy. Die nu weet dat hem sulck overtalligh eten quaet zy, en ist niet moghelijck te wanen, veel min te weten dat hem dat bekende quaedt goet soude sijn. Want dese contrarie waen (veel min contrarie weten) gheensins by het weten, dat hen quaedt is, en mach bestaen. Schijnt dan niet te recht onmogelijc dat sulc weter, van dat hen het overtalligh eten quaet zy, 't selve meer doen soude? Nochtans bevindt meest elck sulcx dagelijcx in sich te geschieden.

Tot beantwoordinghe van dese swarigheyt sijn te aenmercken twee dingen, daer af het een is die onsekerheydt van dese wetenschappen van gulsigheyt ende desselvns straffe: Het ander is die onderscheyt tusschen yet te doen met opsettinge, of wt onbedachtheyt.

Beroerende het eerste, weten wy alle seer wel dat niemant den honger tegē desselfs versadinge sekerlijck mach weten of meten, ghelijckmen in schalen of maten 't eene teghen t'ander vereffent met ghewichte of veelheydt. Wie mach wetē of sijn honger een pont broots behoeft dan vijf vierendeel ponts, tot sterckinge ende onderhoud der gesontheyt? Wie weet ooc niet dat die straffinge van't wroeghen even so onseker moet sijn, als men onseker is van de overtredinge? wie heeft ooc niet wel twijfelijc of hy genoeg hadde en □ denckende dat hy voormaels noch wel meer dan nu, sonder beswaert te sijn geweest, gegeten hadde, noch meer ghegeten, op vermoeden dat hem dit eten oock niet soude miscomen? Dese onsekerheydt dan gelegē niet min inde gulsicheyt dan inde straffinge, gehouden sijnde teghen die sekere wetenschap ende pijn van't vyer te na te comen, sal genoegh sijn om door die groote ongelijcheyt deser gelijckenissen dit verwonderen wech te nemen. Dat houde ick sal my niemand lochenen, so die mensche so seker moghte weten wanneer sy genoegh heeft gegeten, als hy seker mach wetē wanneermē 'tvyer na genoeg is om niet te branden: En □ dan telcken so sekeren pijn (al waer't niet dan met een halven dag pijnlijcke tandzeers) gevoelde, door te veel eten, als hy onvermijdelijcke pijn van den brand gevoelt als hy het vyer na comt. Die wetenschap soude hem even so gewis bewaren van te veele te eten als van het vyer te na te comen.

Hier moet ick nochtans so vele aenwijzen tot eenen sekeren voet te mogen becomeen in dese dagelijcxsche oeffeningen van eten en drinckē: dat die twijfele van verzaedtheyt hier die seeckerste mate behoort te sijn: so dat die gierige buyck het proces behoort te verliesen, tot voordeel van de ghesonde Matigheyt: So haest men begint te twijfelen ofmen oock genoegh heeft gegeten en gedroncken. Wantmen over dese zijde sich geensins mach, maer over d'ander zyde sich swaerlijck moet bezondigē. Seker ofmen schoon wat min ate of droncke dan noodrufts eysch (die konst te passen is) machmen het naest volgende mael 'tselve niet met hongerigh eten (des te lustiger sijnde) boeten? Isser oock ancxte van in ziekten te vallen om een halven dagh vastens, swijge soberlijc etens? Of is daer vreesse dat die onrustige ende hongerende mage versuymen sal met haer baffen den Mensche te vermanen dat zy gespyst moet sijn? neen vryelijc. Dit te luttel eten machmen dan sonder schade of onlust, immers met meerder lust dan anders (want honger geeft den spijsen die leckerste smake) boeten. So brengt die geoeffende sekerheyt oock altijdt niet haer een vreughde in de conscientie. Maer so gaet het niet over d'ander zijde. Daermen die te veel ingeswolgen spijsen of drancke niet altijdt te wil en mach wy braken, daermen die overladinge der ruspender ende quellender magen niet en mach verlichten, ende daermen die gequetste Conscientie niet en mach stillen van't schadelijck ende treurigh wroegen.

So vele nu belanget het tweede, namentlijck die Onderscheyt tusschen yet te doen met voordachtigen opset, of met roeckeloose onbedachtheyt, staet te Merckē dat het eene dicmael, maer 'tander nimmermeer geschiet. Dickmael comt een kock of smit het vyer, welcx brandende hitten hy sekerlijc kent, so wel te na wt onbedachte roeckeloosigheyt dat hy sich brant: maer nimmermeer steeckt hy sijn handt int vyer met opset om sijn handt daer inne te verkoelen. Soo doolt dicmael een goet Arithmeticus int tellen. Maer nimmermeer en telt hy met opset om int tellen te doolen. So vele vermach die Onachtsaemheyt. Daerom die Heere ons so sorgvuldelijc gebiet dat wy op onse wegen of daden, ja ⁺ oock op onse gedachten en herte vlijtelijck ende ⁺ met hoogster aendacht waernemen sullen. Dit ⁺ zy hier mede nu genoegh geseyt van desen Onsekerheyde, ⁺ also ick ben in voornemen om van dese saked (daer hooch aen is geleghen) eyghentlijcker ⁺ ende breeder op sich self te handelen.

⁺Isa.34.1.

⁺Ier.13.15

⁺Pro.3,6.

⁺Prov.5.r.4.23.

⁺Isai.1.16.

Dat 17. Capittel.

Vande schuldigheyt geleghen in't niet gebruycken van sijne mogelijkckheyt om te weten.

Der saken gewichticheyt bringt my dit hier noch wat naecter by gelijknissen te openbaren. En segge daerom dat by den menschen is een algemeyne, oock eenighe sonderlinge wetenschappe. Die algemeyne behelst in sich oock die sonderlinghe oft bysondere Wetenschappen den weder vande algemeyne noch in velen stucken verborgen sijnde. Also is hier sulcke sonderlinge Wetenschappe in sodanigen wetere noch geen wetenschap te noemen, maer wel een mogelijkckheyt om weten. Gelijk inden kesel geen vyer en is, maer wel moghelijckheyt om vyer wt te comen. En is mitsdien hier die gemeene wetenschappe, als een zaedt vande bysondere.

Laet ons nemen datter een Menscheg heen ander Wet hebbe dan de Wet der naturē. Dese rijdende over een woeste heyde, vint een Mensche liggen so kranck, dat hy ghewisselijck vermoedet dat die krancke dien nacht sal sterven, so hy hem daer onder den kouden Hemel, in regen en □ windt opter natter aerden laet ligghen. Die krancke Man begeert sijn hulpe. 't Paerdt is te swack om hen beyden te dragen, die reysiger self oock niet sterck sijnde, ducht in vreemde landen kranck te werden, indien hy dē krancken laet rijden, ende self te voete gaet. Wat sal dese Man doen? Hy is immers oock sijn selfs Naeste. So ghebidet de Wet der broederlijcker Liefden wel dat elck sijn Naesten lief sal hebbē als hem selve (maer niet liever) als hem selve.

Hier sal hy sich met aendacht beraden, seggende tot hem self: Of ghy genootsaect waert in pericule te stellen, te weten u eene vinger van gequetst, of een ander vinger van afgehouden te worden. En □ uwe vinger in gevare van quetsen staende, self hier inne kiezen, maer ghy het oordeel geven soudet: Wat soudy vonnissen, of d'een vinger, omme haer quetsinghe te vermijden, het afhouden van d'ander vingher verkoor, soudy sulcke keure oock recht oordeelen? Neen. Maer onrecht. Want die quetsinghe den hant minder schaden soude dan d'afhouwinge: overmits dit ongeneselijck, dat gheneselijck is. So dan dese Mensche sich selve can achten voor d'eene, en □ den krancken voor d'ander vinger aen den lichame der Christen Gemeente, sal hy niet gewisselijc mogen wetē, dat sijne onsekere ziekte, die noch al schoon comende, mogelijk ghenesen sal, minder quetse zy voor den lichame, dan die gewisse doot van sijnen even Mensche? Wat anders sal hem dit nadencken doch leeren dan dat hy schuldigh is sijne onseeckere ziekte ghetroot te sijn, om sijn mede Lidtmaat van den sekeren doot te verlossen.

Sodanige mogelijkheyt van wetenschappe is dan inden Mensche, die hy comende in twijfelijcken berade schuldigh is aendachtelijck na te speuren, en □ also uyt en keselinghe van de Wet der naturen het verborgen vyer der broederlijcken Liefden door vlijtigh ondersoek, te doen voortcomē. Gemerct het versuymen van sulcke wetenschappe, die hy niet en heeft, maer wel soude mogen hebben, so hy 't sijne daer toe dede te recht schuldigh maect. Recht of eenigh Heer bevel gave sijnen Dienaer by donckeren Nachte licht te ontsteken, en □ hem yet wat te brengen, en □ die Dienaer wt vreesse van langhe inde koude te staen, ofte wt onbedachte haestigheyt, het vyer te slaen versuymende, by donckere na sijnen Heere toe liep, in eenen heldere by hem roeckeloos open gelaten, neder storte, en □ arm oft been in stucken brake: soude dese knecht aen sulck sijn vallen ooc onschuldigh geacht mogen worden. 't Is wel waer dat hy geen licht en hadde: maer hy hadde mogen hebben. Soo misbruyckt meest elc die mogelijkheyt van nootlijcke wetēschappe, en □ dat met sijnen schulde straf baerlijc.

Die ghelijckenisse dan van 't vyer en □ gulsigheyt hier voor gheroert, is in desen oock gantschelijc ongelijc. Want seker waer't so dat die Mensche terstont als die overtallighe bete ofte sope inne wert geswolgen, moeste gevoelen sodanigen smerte, als die handt terstont, als zy comt inden vyere ghevoelt, hy soude sich het te veele eten of drincken, soo wel wachten als het na genaken aen 't vyer, wt ondervindē wetende en □ niet dol sijnde, maer nu vallet dickwils anders, overmits des vyers smerte seker, maer des eters of drinckers smerte onseecker is: Des vyers pijngevoeltmen altijd smertelijck opter daedt, maer des gulsigheys ongesontheidt, by wijlen niet of weynigh, ende dat noch eerst na het gulsigh vraten en □ swelgen: Ende

des vuys brandende hitten is onlijdelijc, maer des gulsigheys pijn is dickwils noch wel tijdelijck.

Alle die dan des Heeren wille a weten, het zy⁺ inder getuygnissen of inder waerheyt, en□ die niet doen, sullen geslagen worden met veele slagen. VWant die't goede wetende b, dat niet en doet, ⁺ dien ist zonde. Ende sal dese, so hy in sulck sijn ⁺ misbruyck volherdet te late bevinden van hem geseyt te sijn: Het waer henluyden beter dat zy den wegh der Gherechtigheydt niet ghekent en hadden, dan dat zy dien kennen ende sich af keeren vanden Heyligen geboden, dat henl. is gegeven. Sy sijn't oock waerdigh die't goede niet recht en willen gebruycken, dat het hen werde benomē, somen leest van den begraver van sijnē pntfangen ponde. 't Welck hem wert benomen om dat hy gheen veroverde woeker en hadde.

⁺a Luc.12.47.

⁺b Iac.4,17

⁺2 Pe.2,11

Dat 18. Capittel.

Sommier bewijs van d'oorsaken daer door meest de gene die kennisse hebben, noch dickmael versuymen int selve.

Men versuymt dan 'tghebruyck vande kennisse door verghetenheyt 1, door onlust 2, ⁺ door andere onlede 3, hope 4 van ongestraftheyt of quade gewoonte 5. Vande verghetenheyt staet geschreven. Ist sake dat ghyluyden door Onwetenheyt overtredet yet deser dinghen die ⁺ God door Moysen gesprokē heeft, en□ door hem u heeft bevolen vanden dag af voortaan dat hy ⁺ u began te gebieden, ende die menigthe sulcx te doen heeft vergeten, zc. En□ noch: Sy en wisten ⁺ noch en verstondens niet, want zy hebbens vergetē. Wat hier inne ooc vermach de Onlust van 'tquade te laten en□ 'tgoede te doen, overmits die ⁺ voort geers de Logen der valsche Predicanten, die verkeert snijde 'tquade goet, ende het goede quaet seggen te wesen, en□ die daer arbeydt verziere ⁺ in de Wet des Heeren, mogen die alle wt ⁺ Ondervinden weten die een walginghe hebben ⁺ vanden Hemelschen Broode. Belangende nu die andere Onlede, valt meest in tijtlijcke sorghen en□ wellust des levens. Welcke tijtlijcke sorghen ⁺ vande Heere self werden gelekē by den doornen, die't goede korn versticken, ooc by den Rijckdommen ⁺ en□ wellustigheden des levens, die dat ⁺ onvruchtbaer maken inden ghenen die min beminnen Gode dan hare lijflijcke wellustigheden, ⁺ van de welke zy soo droncken worden dat zy niet en weten dat zy dolen, den sienden niet en kennen, het Oordeel niet en weten.

⁺1 2

3 4

5

⁺1

⁺Nu.15,23

⁺Isai.44.18

⁺2

⁺Isai.5,20.

⁺Psa.93.20

⁺Num.2.5

⁺3

⁺Mat.13,22

⁺Luc.8,14

⁺Isai.28.7

So zietmen oock naecktelijck wt-gebeelt het ⁺ quade voetsel in desen voort-comende wter hopen van onghestraftheyt inden quaden knechte: die welke seggende: *Myn Heere vertoef te comen, sijnen medeknapen bestont te slaen, te eten ⁺ te drincken en□ droncken te worden.* Maer van ⁺ de quade gewoonte leestmen also: *Overmits die menighvuldigheyt uwer boosheydt, sijn ⁺ uwe zondē hart gewordē.* En□ noch: *ist sake dat ⁺ een Moriaen sijne huyl, of een Lupaert sijne vlekken mach veranderen, so mooghdy goet doen, nademael ghy 'tquade geleert hebt.* Des niet te ⁺ min, *als is sulcx by den Menschen ooc den Mensche onmogelyc, so ist licht by Gode in sijnen geloovigen.* Ende hier mede nu scheidende van de versuymers en□ misbruyckers van de nootlijcke en□ mogelijcke wetenschappen, wil ick comen tot den waenwijsen, welcker state so vele te meer sorghlijcker is dan der voorsz. versuymers, als zyluyden sich self boven d'ander meer verstandigh ende heyligh wanen te wesen.

⁺4

⁺Lu.12.45

⁺Eccl.8.11

⁺Ier.30.4.

⁺Iere.13.23

⁺Mat.9.26

Dat 19. Capittel.

Vande Onvvetenheydt die in den Menschen is ende blyft door waenwijsheydt.

Alle verwaentheydt baert vermetenheydt. Dit wert sulcx genoemt, overmits de mensche door sijnen wane bedroghen sijnde, hem self meer goets toe meet dan in hem is, ende also hem self gaet vermeten. Die verwaende ⁺ *wanen te wetē, sonder dat sy noch wetē hoe men soude weten.* Dit is d'eerste trappe ter +1.Co.8,2

Godtloosigheyt-waert. Want hier op volght terstont ⁺ 1 begeerte ofte vlucht van onbekende dingen, ten tweeden hovaerdigh beroemen ², ten derden onderwint ³ van Meesterschap over anderen, ten vierden verachtinghe ⁴, voorts veroordelinghe ⁵, ende ten laetsten vervolginghe ⁶ van andere met hem niet eens sijnde. +1
2
3
4
5
6

1 D'eerste niet verstaende dat die Mensche sijn eynde niet en weet, en □ dat die Menschen als Visschen met Netten en □ als Vogelen met stricken worden gevangen: sijn veele naerstigher wt ⁺ begeeren van dinghen die zy niet en kennen, (ja die hē hoog schadelijc sijn, dā om te ziē en □ te verstaen ⁺ wat zyliedē begerē. +Ecc1.9.12
't Welc henl. nochtans ⁺ verde het eerlijckste, sekerte en □ salighste waer. +Ecc1.6.9.

2 Die tweede comen verder door henluyder vermete Waen: *so dat zy seggende hen selve* ⁺ *wys te wezen, zot worden.* Dit worden lauwe ⁺ en □ wtspouwelijcke lieden: overmits elc sodanige seyt, ick ben rijck, en □ en behoefte niemanden: sonder te weten dat hy is ellendigh ende blindt. Tot sulcke spreeckt de Propheet, segt doch lieve hoe condy seggen wy zijn wijs, en □ des Heeren ⁺ Wet is met ons? Het is doch enckel logen. +Pro.1,22.
+Ro.1.22.
+Apo.3.17
+Ierem.8.8

3 Wat mach nu wt sodanige neuswijse luyden doch anders worden dan Leeraers van andere, sonder self opt rechte Leerjonghers te sijn gheweest? Dese vermete waen en □ dit zot betrouwen op eygen wijsheydt, maect dat zy hen self houden voor leytslieden der blinden, voor Lichtē ⁺ der geenre die int doncker sijn, voor onderwijzers der Onwijsen, ende voor Meesters der ⁺ kinderē. Brockende also het onbekende dootkruyt indē gemeynē brypotte, so datter niemāt af mach eten. Die welcke also verwaendelijc hē self gestelt hebbende Meesters der mannē, Leeraren der Ouderē, en □ Doctoren der Doctoren, noch eenmael met schande sullē moeten hooren, dat sylieden andere geleert hebben, maer henselve ⁺ niet: dat zy blint sijn en □ leytsliedē der blindē: *en □ dat zy willende sijn leeraers des wets, self niet* ⁺ *en weten wat sy zeggē, en □ wat sy willē bewysen.* +Rom.2,19
+3 Re.4.39
+Ro.2.21.
+1.Ti.1.7.

4 Dan comtmen voort opten vierdē trap, die daer maect verachters van anderen. Dese verachtende Pauli woordē: Wie sijt ghy die uwē ⁺ broeder veracht? Derren vrymoedelijc verachten ⁺ den dienaren Christi, ja Christum en □ Gode selve. +Ro.14.10.
Vraeghdy waeromme dat? Om dat zy sulcker lieden stoute vermetenheydt niet toe en connē stemmē, maer die opentlijc moetē weder spreken metter waarheydt. +Lu.10.14
Daerom sy oock van sulcke lichtvluchtige duysterlingen gehaet worden: ⁺ gelijc oock als haer Meester Christus, die Waerheydt selve, van sulcke ghehaet is geweest. +Ioa.15.18.19

5 Hier na volght die trappe des veroordeelens Daer op stijght die Ketter-meester, nieu ende oud stoutelijc, verdoemende allen den genen die ergens inne anders, dan 't hem wel goet dunckt derf gevoelen. Dit zijn *rechte Godloosen, een* ⁺ *grouwel hebbende vande gene die opten rechten wege sijn.* Het sijn Godloosen inder waerheydt, maer Heyligen inden schijne. Warent Turcken en □ Ioden, het waer te lijdē. Maer dese Godlose Rechters, sijn meest lieden die voor allen anderen Christenen +Pro.29.27

willen gheacht wesen. Zijn't Christenen? waerom overtreden zy in dit hatelijck veroordelen soo stoutelijck het naeckte Gebodt Christi? Seyt die niet wel wtduckelijck: En wilt niet oordelen? En wilt niet verdoemē? ⁺ Sijn't Christenen, geloven zy Christi woordē: waerom en vreesen zy lieden niet veroordeelt te worden ^{+Luc.6.37} van Christo? Sijn 't Christenen, segge ick noch, hoe comet dat zy niet en gelooven dat zy ten laetsten noch eens verschijnen sullē moeten voor den Rechterstoel Christi, om ooc haer eygen oordeel te ontfangen? O stoute Rechters wie zijt ghy dat ghy eens anders Dienaer oordeelt? Of sorgdy dat Christus te veel te doē sal ⁺ hebbē int laetste Oordeel, so dat ghy sulcke fijne moeyten wilt voorcomen, hem min wercx maken, ^{+Rom.14.4} sulcx dat hy niemant sonderlings meer te veroordelen en sal hebben dan sulcke valsche Oordeel gevers? Ach mensche bedaert u eens, vrees den eenigen waren Rechter Christum, en □ laet eens af uyt uwe verwaende stoutheyt uwen even Mensche dus bitterlijck, hatelijck en □ partijdelijck te oordelen, te ketteren en □ te verdoemē. Vernedert u self, oordeelt u self, ende kettert u ⁺ self, ten laetsten noch eenmael in u self met beschaemtheyt in der Waerheyte, op dat ghy niet veroordeelt en wort, en □ ^{+2.Cor.11.31.} die eeuwige verdoemenisse mooght ontgaen. Kondy sulck verdoemen niet laten wt broederlijcke Liefde, die niet in u en is, laet het ten minsten wt vrees vande verdoemenissen, sonder welc die Godlose selven is.

6 Maer dese vermete stoutheyt werdt noch by sulcke waenwijzen te boven ghegaen by den genen die op de trappe des vervolginge treden. Want dat d'andere alleenlijck metten monde en □ metter pennen bestaen: volbrengen dese dadelijck metten baste, metten swaerde, metten Watere, en □ metten vyere. Daer is worgkens, verdrinckens, moordens noch brandens gheen eynde: Aen den genen ooc, voor welcker leven het Leven self den doot is gestorven. En □ noch connen redelijcke menschen hen laten vroedt maken dat sulcke verslindende wolven schapen, ende dat die vermoorde slacht-schaepkens wolven sijn. Waer heeft oyt yemandt ghehoort dat schapen wolven verslonden? D'een wolf en bijt d'ander niet: souden schaepkens den wolven bijten? en □ Tot sodanige bloedige wreetheydt en werde niemant ghebracht door die goedertieren aert van't sachtmoedige Lammeken. Christus Iesus: maer wel van de moordelijcke Duyvel, en □ ⁺ dit door die voorsz. vermete ende Luciferaensche verwaentheyte, die was een dootslager van aenbeginne. Veele beter is een Beyre, ^{+Ioan.8,44} wiens jongen berooft sijn, te gemoeten, *dan sodanigen ⁺ zotten die in hare zotheyt betrouwen.* Want dese achtende hare blinde opinie te wesē het woort Godes, ^{+Pro.17,11} comende tot sulcker verkeertheyte, dat ⁺ zy meynen buyten, ja plat tegen Godes woort den goedertieren, barmhertigen en □ langmoedigen *Gode eenen aengenamen ^{+Ioan.16.2} dienst te doen als zy den onnozelen Jongeren Christi doden.* Dese grouwelijcke Zielmoorderye (wanter oock veele menschen in onverstandt ghedoodt worden) wilmen noch onbeschaemdelijck decken met het soecken vande Eere Godes. T'sy der schandelijcker onschamelheyte. Wert dan die Eere des Menschlievenden Godes gevoordert met sulcke Tyrannische Zielmoorderyen?

Ach Mensche, die self tot eenen Beelde van den goedertieren en □ vriendlijcken God sijt geschapen, oock ten naevolginghe van't onnoosele en □ lijdsame Lammeken Godes sijt beroepen: wanneer wildy doch eenmael aenmercken, dat sulcke uwe grouwelijcke en □ felle bloedtdorstigheyte den Godtlijcken aert en □ des Lammekens zeden op't alderhoogste tegen, maer des doot

slagerschen, Duyvelschen, ende verslindenden wolf aert volcomentlijck ghelijckformigh zy?

Wanneer suldy u eenmael bedarende dencken + dat uwe vermeyelheyt en □ hovaerdigheyt u heeft bedrogen? dat alle vermetelheyt een grouwel is voor Gode? +Iere.49,16
 Dat God den hovaerdigen + wederstaet, verstroyt en □ vernielt? Laet eenmael + af uwe begeerten te volgen, ende uwen wille na + te gane, so ghy niet een ghespot +Pro.16.5
 en wilt werden uwe vyanden, ende keert uwen voet van des + Heeren Sabbath, so +1.Pet.5,5
 dat niet uwe, maer sijnen wille daer gevonden werde. Wildy roemē + sp roemt u +Luc.1.51
 in Gode. Want oprecht is die, niet + die van hem self, maer van Gode wert gepresē. +Eccles.18.30.31
 + Roemt u in Christo, in sijn Cruyce, ende int + u swacheyt, op dat Christi kracht +Eza.18,13
 in u woone. +Eza.58,13

+ Wilt niet alle leermeesteren sijn, al eer ghy + te recht een Leerjongher Christi +Phill.3.3.
 sijt gheweest, ende van Gode sijn gheleert. Laet u eerst self leeren van den geest +Gal.6,14.
 der waerheyt, ende wacht dan noch eerst bevel van den Heere al eer ghy bestaet +Iacob.3.1
 als met autoriteyt gemeynten te leerē. Leert anderen, veracht u self, so suldy verheven + ende recht geeert werden. *Veroordeelt u selve + soo en werdy niet veroordeelt van den Rechter + die niet na het aensien, maer na de waerheydt oordeelt.* +Ro.12.10
 Lijdt liever vervloeinghe ende vervolginge + om Christi name wille, +Matt.18.4.
 die sulcx voor + u heeft geleden, 'twelck doende, ghy den sachtmoedigen en □ +Matt.23.12
 lijdsamen aert des Lams Godes sult bewijsen, dan dat ghy anderen vervolgende +2.Co.11.31
 u self toont te wesen vanden fellen aert der bloedige wolven? Maer lust u immers +Matt.5.11
 vervolginge doene, so laet af uwen vrienden te vervolgen ende vervolgt uwe rechte doodt-vyanden: Ick meyn ywe vermetelete Goetdunckenheydt, uwe stoute Hoovaerdye, blint oordeel, hatelijcke Partijdigheydt, ende bittere Felheyt. Want dit sijn vyanden, vervolghers ende moorders uwer zielen selve, in den welcken zy eerst Christum vertreden, ende dooden.

Wacht u yet onbekents te oordelen. Zijt niet vroegh Meester in uwen oogen wildy niet lange knecht blijven. Het genoeghen met weynigh geldes is wel die sekerste ende gereetste Rijckdom: maer het vernoeghen sonder Wijsheyt is die aldersorghlijckste en □ ellendighste armoede.

Wildy u zotheyt bekennen, houdt die teghen de + Goddelijcke wijsheyt: Op Gode, niet op u waenwijsheydt betrouwt met gantscher herten. Vreest den Heere. Wijckt +10.3.5.
 af vanen □ t quade, ende + en weest niet wijs by u self, soo ghy niet en wilt dat u treffe desen vloecke: *VVe u luyden die in uwe eygen oogen wys ende by u self* +Esai.5.21
verstandigh + sijt. VWant tot sodanigē is min hoops dan tot een zot. Te weten, tot sulcken zot, die sijn zotheyt bekennt, in sijn eygen ooghen zot is, sijn eyghen +Pro.26.12
 duncken mistrout, en □ sijn wijsere navolght: sodanigen + moet elck, die te recht wijs wil sijn, eerst werden. Want om recht wijs te werden, moet elck sijn waenwijsheydt +1.co.3,18
 verlaten door't verkrijgen van een warachtigh weten van sijne zotheyt. Dese can dan eerst te recht verstaen dat + hy wijsheyt behoeft, den ghetrouwen Vader des Lichts, met betrouwen om wijsheyt bidden, ende alsoo door den Gheloove met een +Iacob.1,5
 ootmoedigh Gebedt die Godlijcke wijsheyt deelachtigh werden.

Dat 20. Capittel.

Vande moetwillige onwetenheyt

Wt die onschuldighe, oock wt die schuldighe, ja wt die alderschuldigste Onwetenheyden voorsz. werden die menschen, die niet geheel hertneckigh sijn, noch wel verlost, door die voorcomende ghenade Godes: somen ziet inde bekeeringhe Pauli (die inde alderschuldigste der voorsz. Onwetenheden stont) als die een welbehaghen hadde aen Stephani doodt, jae den Christenen self eerst vervolghde. Maer dit en valt niet in den menschen, die niet en willen weten so langhe zy daer inne volhardende, die ware wetenschappe verachten ofte haten: want ⁺ al ist so dat die wijsheyt allen menschen vriendelijck tot haer aenlockt: so en dwingt zy ⁺Pro.1.10,21.22.23. nochtans ⁺ niemanden geweldelijck. Also vallen zy int quade die daer vermijden te leeren, ende ⁺ worden te recht bespot. Als sulcken bespotters over comt het ghene ⁺Pro.8,1,2 3.4.5.6. zylieden vreesen, om dat ⁺ zy der wijsheys getrouwe Raedt veracht hebben. Siet ⁺Pro.9,3.4 5.6. dit treft allen den ghenen die self niet wetende, wanen te weten dat die ware ⁺Pro.1.26. wetenschap een zotheyt zy, ende midtsdien verachtelijck, of dat hare Leeringe streng is, ende mitsdien hatelijck. Daer wt comet dan dat dese zotten die wijsheyt en Leeringe verachten, ^a, ende die Onderwysinge ^b, die VVetenschappe ^c, ende die wijsheyt ^d haten.

^aPro.1.7

^bPsal.49.17.

^cPr.1,22

^dPr.8.26

Dat 21. Capittel.

Die spotters oordeelen het waere Vveten zotheyd te sijn.

Dat die Spotters der *Rechtvaerdigen verstant ende wandel een zotheyt wanen te wesen*, ⁺ comt uyte dat zy achten der oprechten wetenschappe ende wetten schadelijck ende onmogelijc om onderhouden sijn. Die schadelijckheyt achten zyluyden daer ⁺Sap.3.4. inne te sijn ghelegen, dat die wijsheyt beveelt die tegenwoordige wellust ende vreughde te verlaten, op hope van een toekomende (die zy onseker achten) te verwerden. Desgelijcx mede ter contrarien, overmits zy beveelt het tegenwoordigh seker kruys ende ghequel te lijden, op hope van een eeuwich dat zy niet en gelooven) ghequel en Hel te vermijden. Hieromme was *oock dese Leere van den Cruyswegh den wereltwijsen Griecken een ⁺ zotheyt*, so zy noch huyden daeghs is voor allen waenwijsen haer blinde vernuft boven Godes woort gheloovende. ⁺1.co.1.23

Aengaende die onmogelijckheyt, soudet ongetwijfelt elck voor een openbare zotheyt rekenen, so yemant bevale eenen blinden wel te leeren schilderen, ofte een gheboren kreupele recht te gane. Niet min onmogelijck achten nu meest alle Spotters, dat een Christen mensche door hulpe Godes, hem door Christum beloofte, den Gebode Godes soude mogen onderdanig sijn. Waeromme dat? Om dat zy ongeloovigh sijn den worde Godes ende gheen ware kinderen Abrahams, die een Vader der Gheloovighen: want daer dese gepresen was om sijn Gheloove daer inne ghebleken, *dat hy niet en sagh op sijn ⁺ ofte sijnder Huysvrouwen swackheyd, maer sagh op de VVaerachtigheyt ende Almoghentheydt van den belovere Gode*. Daer is te ⁺Ro.4.19 20.21,22 misprijsen deser Luyden ongheloove, niet ziende op Godes Waerachtigheyt ende Almoghentheydt, maer alleenlijck op haer Menschelijcke swackheydt ende krancheydt. Want hier door alleen seggen dese luyden nu onmogelijckheydt te wesen dat die Geloovige door Godes ghenade den geboden Godes mach onderdanigh wesen ende onderhouden. Is dat niet plattelijck het rechte tegendeel van't oprechte geloove Abrahams?

Hier uyt comet dan mede dat zy verachten de wijsheyt, met oock allen den genen die ware tuygnisse geven van der wijsheyt: namentlijck

⁺ die daer houden, dat Godt ons niet tot onreynigheyt, maer tot heyligheyt heeft beroepē. En □ verachten also geen Menschen, maer God selve in sijn heylige wijsheyt ende waerheyt. Tot sodanige stoutheyt geraken dese zotten, dat zy hare vaders ^b (ten waer dan dat die Duyvel ^c haer vader ware) verachtē. Doch en doen zy dit niet ⁺ ongestraft. Want die sijnen berispere also met eenen stijven necke veracht, hem sal onvoorsien bederfnisse overvallen, en □ ooc moeten hoorē, na dien ghy die wetenschap ^f hebt verstoten, so sal ick u ooc verstoten. Dan sullen dese wijse ^g luyden beschaemt, verschrickt en □ gevangen wordē: om dat zy des Heeren woort verworpen hebbē en □ om datter geen wijsheyt in henluyden en is. Die onwetenheyt wt versuymelheyt comende is zonde: die onwetenheyt wt verwaentheyt comende is schande: maer die Onwetenheydt wt moetwilligheyt comende is een lasteringe, een ⁺ grouwel ende vertwijfelde Godlosigheyt. Dese is oock inden Godlosen die gheene wetenschap en kennen: Sy is inden hartneckighen, tot den welcken Godt den gantschen dagh sijne handen wtstreckt, ende Gode niet en gheloven, maer ⁺ wederspreken: Ende zy is in den moetwilligen Godtloosen die daer stoutelijck derren segghen tot Gode: *VVyckt van ons want de kennisse uwer wegen en willen wy niet.*

⁺1 Thes.4.7^bPs.15.5^cIoa.8,44⁺Pro.39.1^fOsee.4.6^gIer.8.9.⁺Pro.29.7⁺Ro.20.21

⁺ Waeromme doen zylieden sulcks? Om dat ⁺ die wijsheyt strenghe schijnt inden ooghen der Ongeleerden: En □ dit overmits die waengeleerde arbeyt verziere inden Geboden des Heeren. ⁺ Dit maect dan dat in hare duystere ooghen die Leere schijnt bitter en □ streng: soo int ghebieden ende int verbieden, als oock int straffen. Want die Wijsheyt verbiedt den Onwijsen het quade dat hem lust, maer doodet: En □ ghebiedt hem 'tgoede dat hem mishaeht, maer levendigh soude maken. Also haet dan die Godloose 'tverstand, en □ die verkeerde mensch vreest te weten: Ende dit alleenlijck om datse niet veroorsaect soudē worden te doen 'tghene zy verstaen recht te wesen. Van sodanighe seyt oock de Psalmist: *+* *Dat zy niet en hebben willen verstaen, op dat zy wat goeds moghen doen.*

⁺Tob 21.14⁺Ecc1.6.21⁺Psa.93,20⁺Psal.35.4

Beroerende nu oock die strengheyt int straffen van de lieve waerheyt, wert die daeromme oock gehaet ende gevreesd. Van de lichtvluchtige quaetdoenders, die niet hare bekende zonden die quaedt sijn, maer die wel verschulde beschaemtheydt, en □ mitsdien oock het ghetuyghnisse der waerheyt, niet het rechtvaerdigh wroeghen dat goet is, angstelijck vreesen ende vyandelijck haten. So baert die onschuldighē waerheyt altijt vyandschappe by desen dubbel-schuldighen schijnheylighen.

Dese moetwillighe Zotten en willen gheene wet noch straffinge onderworpen sijn, maer vry blijven in haer moetwillige boosheyt. My heeft eenmael een groot personagie, by my met verwonderinge gevraegt sijnde, waeromme hy niet een Misse, maer alle Predicken te hooren versuymde, geantwoort also: waer't sake dat mijn hoofd meer wetens kreghe, s osoude mijn herte oock meer wroegens krijghen. So zietmen dat de Godloosen vreesen dat zylieden hare vryheyt int zondigen, door wetenschappe, soudē verliesen. Niet anders dan ofmen henlieden ⁺ door die leeringen der wijsheyt, boeyens wilde doen om hare handen en □ voeten, tot een beletsele van hare gewoonlijcke boosheden. Daeromme zy dan oock die wijsheyt, niet anders dan een gevangnisse haerder vryheyt ten zonden, haten ende vervolghen. Voor sulcke Duyvelsche en ⁺ Libertijnsche vryheyt waerschouwt ons d'Apostel Petrus so trouwelijck, en □ sulcke hatelijcke vrye Geesten ende Godlosen, der Waerheyd

⁺Ecc1.11.22⁺1.Pet.2.16

en □ liefhebbers der selver vyandt sijnde, vindtmen Meesterlijck beschildert int tweede Capit. van't Boeck der wijsheyd.

Aen sodanighe moetwillighe zotten, Godtloose spotters ende hardtneckighe verachters der wijsheyd, en helpt gheen vermanen. Daeromme oock die wijsheyd selve verbiedt Paerlen en □ 't Heyligdom voor sulcke Honden en Swijnen te stroyen. Maer die versuymele, ja oock ⁺ verwaende Onwetende, moghen noch voor hen zien, haren staet leeren kennen, ende Gode bidden, dat hy henlieden door Christum, ^{+Mat. 7.} die de Waerheyd is ende Wegh, verlosse van sulcke schadelijcke Loghenen en □ dolende Onweghen: op dat die versuymele niet tot verwaentheydt, en □ de verwaende voorts niet tot die voorsz. onboetvaerdige en □ Duyvelsche hardtneckigheydt en geraken, daer in verouden, sterven ende bederven. 't Welck de barmhertighe Godt door Christum met sijnen Heylighen Gheest der waerheyd verhoede. Amen.

Kort Besluyt.

Ick hebbe nu gehandelt Leser na de mate mijnder gaven, van de Onwetenheydt, soo die onschuldigh als die schuldigh is: Oock verhaelt dat Godt ons niet en sal straffen om niet geweten te hebben dinghen, die ons om te verstaen onmogelijck ofte onnoodigh sijn: maer wel om 'tgene wy vermogen, en □ ons ter saligheyd om weten noodzakelijck is: welke wetenschap by ons roeckeloos versuymt, verwaendelijck veracht, ofte moetwillighlijck wederstaen is geweest. Die nu dit mijn vriendlijck voortstel, onder verbeteringe uytgegeven sijnde, versuymt, veracht, of wederlegt met onwaerheyd sal niet my, maer hem selven quellen. Doet yemant sijn profijt hiermede, dat sal my van herten lief, en □ een lustigh, ja ghewensch loon van dese mijne arbeyt wesen: En □ my daer door oock oorsake geven, omme (so 't my de Heere toelaet) wat te handelen van de waere wetenschappe, daer't meest aen is gelegen, want onmogelijck ist dat God niet boven alle dinghen wt gantscher Zielen ghelieft en soude worden, daer hy in der waerheyd voor't alderbeste, ja eenige goet ende alder goeden Fonteyn wert gekent. Ist ooge claer, so is al 'tlichaem licht. Soo 't verstandt des menschen is, so is oock sijn oordeel, sijn verkiesen, sijn begeerten, wille, en □ wandel. Ist oordeel verkeert, alle sulcx moet verkeert, maer ist ooghe oprecht, alle sulckx sal oock oprecht wesen. Maer want het beginsel van de Menschelijcke wijsheyd is, ware wetenschappe van eyghen zotheyd, daer inne wy oock altsamen eerst geraken, hebbe ick d'onwetenheyd de voorgang laten hebben, op hopen of die Wetenheyd noch eens moghte volghen. Middelertijt suldy dit int beste nemen, ende met uwe Ghebeden aen den Heere gedencken.

V alder-dienst-schuldigh D.V. Coornhert.